

PRIRUČNIK ZA NASTAVNIKE
KRITIČKO MIŠLJENJE
U NASTAVI

IZDAVAČ:

NVO JUVENTAS

UL. OKTOBARSKE REVOLUCIJE 78.

PODGORICA, CRNA GORA

E-MAIL: INFO@JUVENTAS.ME

ZA IZDAVAČA:

IVANA VUJOVIĆ

AUTORI:

PROF. DR SAŠA MILIĆ

DOC. DR MILICA JELIĆ

DIZAJN:

BRANKICA MIKIĆ

ŠTAMPA:

NEW PAGE

GODINA IZDAVANJA:

2022.

TIRAŽ

200

Projekat "Propitujem, dakle, postojim!" implementira nevladina organizacija Juventas u saradnji sa Unijom srednjoškolaca Crne Gore. Realizuje se u sklopu projekta "OCD u Crnoj Gori – od osnovnih usluga do oblikovanja politika – M'BASE" koji sprovodi Centar za građansko obrazovanje (CGO), u partnerstvu sa njemačkom fondacijom Friedrich Ebert (FES), NVO Centar za zaštitu i proučavanje ptica Crne Gore (CZIP) i NVO Politikon mreža, a u saradnji sa Ministarstvom javne uprave, digitalnog društva i medija i Kancelarijom za evropske integracije Vlade Crne Gore. Projekat finansira Evropska unija.

 Sadržaj ovog priručnika isključiva je odgovornost NVO „Juventas“ i ni na koji način ne odražava stavove CGO-a ili Evropske unije.

SADRŽAJ

Uvod	6
Kritičko mišljenje.....	7
• smjernice/savjeti za promovisanje kritičkog mišljenja:	8
Sauremeno obrazovanje i kritičko mišljenje	8
• Blumova taksonomija.....	9
• Primjeri ciljeva i ishoda po Blumovoj taksonomiji.....	10
OSNOVNE KATEGORIJE NASTAVNIH CILJEVA.....	10
PRIMJERI GENERALIZOVNIH TIPOVA NASTAVNIH CILJEVA.....	10
Podsticanje kritičkog mišljenja – aktivnosti i resursi.....	12
• pitanja nastavnika.....	13
• Film	14
• Udžbenik i tekst	14
• Bilješke	15
• Moždana oluja / <i>Brainstorming</i> mreža	15
• grozdovi/ <i>BRAINWRITING</i>	15
• Diskusija / debatni razgovor.....	16
• Tehnika „Šest šešira“.....	16
Predmetna nastava i kritičko mišljenje	17
• Projektna nastava i kritičko mišljenje.....	18
• Dizajn i etape projektne nastave.....	19
Planiranje i pripremanje vaspitnog rada za kritičko mišljenje	19
Prijedlozi priprema za čas uz podsticanje kritičkog mišljenja – pokazni primjeri/ skice	21
• Nastava psihologije – pojam i vrste učenja (priprema 1).....	21
• Nastava psihologije – komunikacija (priprema 2)	22
• Nastava sociologije – moderno i sauremeno društvo (priprema 3)	24
• Nastava sociologije – pojedinac, kultura, društvo (priprema 4)	26

• Nastava filozofije – osnovne forme mišljenja – zaključivanje (priprema 5).....	28
• Nastava filozofije – mišljenje, saznanje i jezik (priprema 6).....	30
• Nastava građanskog vaspitanja – ljudska prava (priprema 7).....	32
• Nastava građanskog vaspitanja – demokratija i demokratsko odlučivanje (priprema 8).....	34
• Nastava istorije – „lijepa epoha“ (priprema 9).....	36
• Nastava istorije – dominacija sila Osovine 1939–1942. godine (priprema 10)	39
Kritičko mišljenje – Projekti (primjer)	41
Literatura	44

UVOD

Kritičko mišljenje najčešće se definiše kao proces evaluacije, izbora, volje, samostalnih i ličnih stavova (odabranih u mnoštvu mogućnosti), proces u okviru kojeg se nastoji riješiti specifičan problem i razumjeti situacija iz lične, profesionalne, porodične, socijalne, ekonomske ili neke druge sfere života.

Značajno je i prilikom donošenja odluka, a važno je istaći da je riječ o veoma složenom procesu. Podsticanje i njegovanje kritičkog mišljenja putem nastave doprinosi jačanju kvaliteta vaspitno-obrazovnog rada, pomaže unapređivanju kapaciteta nastavnika koji učenicima svakodnevno nameću situacije u kojima je potrebno da kritički misle i rješavaju probleme, te da na taj način izgrađuju sopstvenu ličnost i identitet. Sam proces razvoja i podsticanja kritičkog mišljenja slojevit je i izazovan, zahtijeva propitivanje, dosljednost, formiranje stavova i ideja, kao i smisao za apstraktno mišljenje. Ipak, ne možemo zanemariti dugoročnu dobrobit koju nam kritičko mišljenje u različitim područjima pruža, što predstavlja značajan izazov za sve učesnike u vaspitno-obrazovnom procesu.

Pred vama se nalazi priručnik kreiran u okviru projekta „Propitujem, dakle, postojim“, koji realizuje NVO Juventas u sklopu partnerstva sa Unijom srednjoškolaca Crne Gore. Podržan je od strane Centra za građansko obrazovanje (CGO), u okviru programa „OCD u Crnoj Gori – od osnovnih usluga do oblikovanja politika M'BASE“, koji finansira Evropska unija.

Priručnik smo koncipirali tako da nastavnicima pomogne u osmišljavanju i kreiranju nastave koja podstiče kritičko mišljenje. Poseban dio priručnika sačinjen je od pokaznih primjera / skica nastavnih priprema za nastavu psihologije, sociologije, filozofije, građanskog vaspitanja i istorije (usklađenih sa aktuelnim kurikulumima iz navedenih predmeta). Priručnik nudi skice kao prijedloge scenarija za izvođenje časova putem predmetnih sadržaja. Skice priprema koncipirane su tako da mogu poslužiti za pripremanje časova svih društveno-humanističkih predmeta, pri čemu su naznačene motivacione aktivnosti i vremenski okvir.

Nadamo se da se u odnosu na kreirane sadržaje može pronaći inspiracija, da je štivo zanimljivo, korisno i primjenljivo, da će inspirisati i pomoći u domenu planiranja procesa nastave i učenja, cjeloživotnog učenja i unapređivanja vještine kritičkog mišljenja.

Kritičko mišljenje

Termin kritika najčešće nas asocira na analizu, vrednovanje i procjenu neke osobe, pojedinačnog djela, predmeta, akta... Taj segment ne mora nužno imati negativne konotacije (nešto nije dobro /kvalitetno/ispravno...), što se često podrazumijeva pod „kritikom“ⁱ. Kritičko mišljenje se definiše na različite načine, pri čemu se osnovne odlike pokazuju kao nužna logička zasnovanost, evaluativnost i metakognitivni uvid u tok i rezultate mišljenjaⁱⁱ. Kritički mislilac/nastavnik neko je ko se obavezao na konstantno „preispitivanje, procjenjivanje, evaluativnost, osjetljivost na kontekst, osviještenost i njihovo međusobno sadejstvo i prisutnost“ⁱⁱⁱ. Ukoliko posmatramo kroz objektiv savremenog vaspitanja i obrazovanja, zaključićemo da je kritika poželjna i pozitivna i sve više se teži ka tome da se ona podstakne vaspitno-obrazovnim procesom.

Kritičkim mišljenjem, koje se često graniči sa skepticizmom ili se za njega vezuje, ohrabruju se promocija i formiranje identiteta (što se najjasnije odslikava u adolescentskom periodu). Ono se ilustruje i tokom isticanja sopstvenog gledišta, koje se formira u odnosu na procjene i vrednovanje podataka, stavova, mišljenja i slično. *Kritičko mišljenje se razvija i putem pravilne eliminacije predrasuda i stereotipa, te putem kvalitetne procjene podataka koji se razmatraju.* Jasno je uvezano sa kreativnošću, logikom, intuicijom, pa podstiče razvijanje novih strategija i pristupa^{iv}. Kada se uspješno razviju kapaciteti za kritičko mišljenje, pojedinac uspijeva da se odbrani od konformizma i „zamki savremenog društva“, kao i jednostranog, suženog pogleda na svijet.

Osobine koje se povezuju s kritičkim mišljenjem najčešće su sistematičnost, analitičnost, preispitivanje, prosuđivanje, pouzdanost u rezonovanju, otvorenost i traženje istine^v. Kritičko mišljenje rezultira razvijanjem i ispoljavanjem hrabrosti^{vi}, uvažavanjem različitih mišljenja, inventivnošću, radoznalošću, otvorenošću uma i kooperativnošću.

Opšte pretpostavke kritičkog mišljenja, koje jasno oslikavaju ovaj koncept u nastavi bi bile:

- uočavanje i razumijevanje relacija;
- razlikovanje prirode saznanjnih kategorija;
- izvođenje i zasnivanje sudova;
- argumentovanje (logički postupak kojim se dokazuje istinitost ili neistinitost nekog stava).

SMJERNICE/SAVJETI ZA PROMOVISANJE KRITIČKOG MIŠLJENJA:

- mišljenje treba da biraju učenici, a ne nastavnici (oni samo usmjeravaju);
- proces učenja treba da se odvija u prijatnom i podsticajnom okruženju;
- učeniku treba dati dovoljno vremena za razmišljanje;
- treba pronalaziti autentične razloge koji će navesti učenike na razmišljanje;
- razmišljanje treba uvrstiti u nastavu tako da se ono odvija svakodnevno (ne da bude njena povremena dopuna);
- učenike treba motivisati da na zabavan način istražuju koncepte, pojmove i praksu;
- treba podsticati učenike da razmišljaju u/o različitim kontekstima;
- treba obezbijediti učenicima mnoštvo resursa i izvora znanja i podsticati ih da sami pronalaze nove;
- nužno je podsticati komunikaciju i razmjenu informacija među učenicima u toku nastave;
- aktivnosti treba da budu takve da učenike motivišu na dublje razmišljanje^{vii}.

Savremeno obrazovanje i kritičko mišljenje

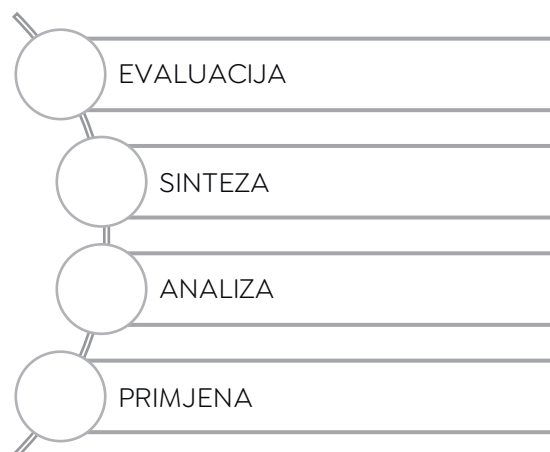
Potreba za sve konkretnijim i svakodnevnim kritičkim pristupom obrazovanju komplementarna je činjenici da se znanje svakodnevno uvećava, a uz to – potrebno je da ono bude primjenljivo i dostupno. Granice među disciplinama postaju sve tanje, a imperativ vaspitno-obrazovnog procesa postaje priprema djece za svijet odraslih i svijet rada (koji je – zbog novijih dešavanja – nepredvidiv, elastičan, promjenljiv i dinamičan). Znanje se učenicima *ne može dati u gotovom obliku*, niti se obrazovanje *završava sticanjem određene školske spreme*. Pred nastavnicima su sve veći zahtjevi i od njih se traži da **prepoznaju, preurede, kreiraju i osavremene proces rada**. Upravo zbog toga se savremeno obrazovanje u značajnoj mjeri temelji na kritičkom mišljenju, koje je zasnovano na vještinama promišljanja višeg nivoa, podsticanju novih i inovativnih ideja, rješavanju problema i omogućavanju kritičkog osvrta na proces učenja i obrazovanja. Kritičko mišljenje se temelji na univerzalnim intelektualnim i civilizacijskim vrijednostima, a njegovo podsticanje bi trebalo da bude **jedan od ključnih ciljeva savremenog vaspitno-obrazovnog procesa**. Podsticanje i razvijanje kritičkog mišljenja ujedno je i *moralno pravo* svakog učenika, a jedan od osnovnih ishoda vaspitno-obrazovnog procesa treba da vodi tome da se učenik osposobi da misli kritički^{viii}. Podsticanje kritičkog mišljenja bazira se na opštim pretpostavkama od kojih polazi efikasna nastava, na unapređivanju i podsticanju misaonih aktivnosti učenika i njegovoj intelektualnoj aktivaciji, kao i na unaprjeđenju sveukupne interakcije u učionici.

Veoma je jasan značaj grupnog i kooperativnog rada, kao i otvorenosti i fleksibilnosti u rješavanju problema^{ix}. Kritičko mišljenje se zasniva i na vještinama logičkog rasuđivanja, pri čemu je značajno uzeti u obzir i nekognitivne komponente – intelektualne vrijednosti, stavove, navike^x i stvaralačko mišljenje^{xi}.

Znatan broj nastavnika se preispituje u tome da li adekvatno i kvalitetno inkorporira kritičko mišljenje u svakodnevni nastavni proces. Odgovor se nalazi u procesu kritičkog promišljanja, koje podstiče intelektualni angažman u domenu rješavanja problema, što rezultira donošenjem racionalnih i logičkih odluka. Npr. da bi se uvidjelo da li se postigao cilj, učenike možemo jednostavno pitati šta su naučili (danas, na času, u toku polugodišta...). Ukoliko ne umiju da odgovore na postavljeno pitanje, tj. ako odgovore sa „ništa“ ili „nijesam siguran“, to nam govori da nijesmo zadovoljili ciljeve nastave.

BLUMOVA TAKSONOMIJA

Školski psiholog Bendžamin Blum dao je značajan doprinos podsticanju kritičkog mišljenja i razumijevanju faza učenja. On je isticao da djeca mogu da unaprijede svoje vještine učenja onda kada im se postavljaju pitanja koja ohrabruju kritičko mišljenje. Godine 1956. kreirao je taksonomiju obrazovnih ciljeva, koja pomaže nastavnicima da, koristeći šest nivoa učenja i kognitivnih procesa, organizuju i evaluiraju svoj rad.

Prvi nivo znanja karakteriše učeničko „konkretno“ znanje, koje se može shvatiti kao sposobnost prisjećanja i/ili pamćenja činilaca, pri čemu se ne zahtijeva da se one i razumiju. Faza *razumijevanja* predstavlja sposobnost shvatanja i tumačenja onoga što je naučeno. Na nivou *primjene*, učenici ono što su naučili treba da primjenjuju u novim i konkretnim situacijama, dok *analiza* zahtijeva da ono što znaju raščlane na sastavne elemente (da analiziraju, ispituju odnose, pronalaze glavne ideje...). Faza *sinteze* podrazumijeva da učenici mogu da formulišu rješenja, da su sposobni da ih uključe i povežu sa postojećim znanjima i vještinama, dok se *evaluacija* vezuje za procjenu i prosuđivanje o kvalitetu usvojenih znanja u odnosu na ciljeve učenja.

PRIMJERI CILJEVA I ISHODA PO BLUMOVOJ TAKSONOMIJI

Blum je učenje razumio i posmatrao kao proces, a ulogu nastavnika vidio je u podsticanju procesa razmišljanja i približavanja učenika nivoima sinteze i evaluacije. Zbog toga je Blumova taksonomija „alat“ koji može pomoći nastavnicima da unaprijede svoj rad (testove, diskusije, analize), da pripreme grupe pitanja na svim kognitivnim nivoima i da na taj način navedu učenike da *kritički razmišljaju*. Primjere generalizovanih tipova nastavnih ciljeva možete vidjeti u sljedećoj tabeli^{xiii}:

OSNOVNE KATEGORIJE NASTAVNIH CILJEVA	PRIMJERI GENERALIZOVNIH TIPOVA NASTAVNIH CILJEVA
1. ZNANJE Zapamćivanje i reprodukovanje nastavnog sadržaja različitog karaktera → prisjećanje prilikom reprodukovanja.	UČENIK - Poznaje termine koji se koriste u nastavnom sadržaju. - Zna konkretne činjenice, metode i procedure. - Zna osnovne pojmove i pravila.
2. RAZUMIJEVANJE Razumijevanje obrađenog sadržaja, sposobnost za preobražaj gradiva iz jednog oblika izražavanja u drugi (npr. iz jezičke forme u matematičku).	UČENIK - Razumije činjenice, pravila i principe. - Jezički interpretira materijal. - Interpretira eme i grafikone. - Pretpostavlja dalji razvoj događaja.
3. PRIMJENA Naučeno gradivo koristi se u konkretnim uslovima i u novim situacijama → primjena pravila, pojava, zakona.	UČENIK - Koristi pojmove i principe. - Primjenjuje zakone i teorije. - Demonstrira pravilnu primjenu metoda i procedura.
4. ANALIZA Razbijanje gradiva na sastavne djelove da bi se jasno sagledala njegova struktura → izračunavanje djelova cijelog i otkrivanje međusobnih veza.	UČENIK - Ističe skrivene pretpostavke. - Zapaža greške i propuste u logici rasuđivanja. - Uočava razlike među činjenicama i posljedicama. - Ocjenjuje značaj podataka.
5. SINTEZA Sposobnost kombinovanja elemenata DA BI SE DOBILA NOVA CJELINA (produkt može biti izlaganje, usmeno istupanje ili referat).	UČENIK - Piše manji stvaralački sastav. - Predlaže plan izvođenja eksperimenta. - Koristi znanja iz raznih oblasti da sastavi plan rješavanja različitih problema.

6. EVALUACIJA ▪ Spособnost da se ocjenjuje znanje raznovrsnih sadržaja.	UČENIK • Ocjenjuje logičnost strukturisanog gradiva u pisanom obliku. • Procjenjuje usklađenost zaključaka sa postojećim podacima.
--	--

Blumovi sljedbenici Anderson i Krejvort izvršili su 1990-ih godina reviziju njegove taksonomije i prilagodili je potrebama nastavnika i učenika XXI vijeka. Oni su sintezu shvatali kao kreiranje novog, pa su je rangirali iznad evaluacije (pri čemu je definisana kao sposobnost upoređivanja različitih rješenja u odnosu na date setove kriterijuma). Koncept taksonomije je takav da svaki sljedeći nivo učenja zahtijeva dublje razmišljanje i da pomaže učenicima da prošire svoja znanja i unaprijede svoje misaone procese^{xiii}. Na taj način se umnogome doprinosi planiranju i realizaciji kvalitetnijeg obrazovanja, kao i podsticanju i njegovanju kritičkog mišljenja^{xiv}. Primjere generalizovanih tipova nastavnih ishoda možete vidjeti u sljedećoj tabeli:

1. Nivo – DOSJETITI SE (ZNANJE) Mogućnost reprodukcije u izvornom obliku.	Učenik će moći : definisati, nabrojati, opisati, ponoviti, imenovati, ispričati
2. Nivo – SHVATITI (RAZUMIJEVANJE) Uočavanje i povezivanje glavnih ideja, opisivanje toka događaja ili procesa.	Učenik će moći : klasifikovati, prepoznati, izdvojiti, sažeti, preoblikovati, izraziti, objasniti
3. Nivo – PRIMIJENITI (PRIMJENA) Rješavanje problema u novoj situaciji primjenom stečenog znanja i pravila na nov način.	Učenik će moći : primijeniti, izabrati, pokazati, upotrijebiti, izvesti, riješiti, isplanirati, prikazati
4. Nivo – ANALIZIRATI (ANALIZA) Raščlanjivanje informacija kako bi se utvrdili uzroci i posljedice, izveli dokazi i zaključci.	Učenik će moći : analizirati, procijeniti, uporediti, razlikovati, komentarisati, zaključiti, proračunati, provjeriti, preispitati
5. Nivo – PROCJENJIVATI (EVALUACIJA) Mogućnost vrednovanja i kritičkog odnosa prema činjenicama i idejama.	Učenik će moći : procijeniti, zastupati mišljenje, izabrati opciju, podržati, vrednovati, odbraniti stav
6. Nivo – STVARATI (SINTEZA) Mogućnost stvaranja novih ideja i rješenja, sintetizovanje bitnog, uočavanje novih obrazaca.	Učenik će moći : preurediti, skupiti, stvoriti, planirati, organizovati, razviti, formulisati, predložiti

Pomoću Blumove taksonomije lako se može pratiti napredak učenika i procijeniti nivo njihovih postignuća. Na taj način nastoji se da se da prednost kritičkom u odnosu na reproduktivno mišljenje. Npr. ukoliko se učenik koji čita određeni sadržaj služi reproduktivnim mišljenjem (poslije čitanja samo ponavlja sadržaj bez razmišljanja i koristi iste rečenice kada govori o njemu) sadržaj će analizirati, promišljaće o njemu i savladaće ga na većem nivou (to neće biti samo bazično razumijevanje). Napominjemo da se reproduktivno mišljenje ne može u potpunosti zamijeniti i izbaciti jer je ono neophodno u određenim područjima.

VJEŽBA: NAČINI POSTAVLJANJA PITANJA.

Cilj – razumijevanje uticaja pitanja i ishoda učenja. Pomoću ove vježbe nastojimo da uočimo međuzavisnost između pitanja postavljenih učenicima i njihovih postignuća.

- Izaberite nastavnu jedinicu i odredite ishode učenja u odnosu na Blumovu taksonomiju. Na kraju časa bi trebalo da većina učenika savlada sve postavljene ciljeve.
- Za svaki nivo pripremite po pet pitanja pomoću kojih ćete inicirati dijalog na času, shodno temi koju obrađujete.
- Pokušajte da procijenite koja su pitanja najdjelotvornija kada je riječ o postizanju ishoda učenja.

PODSTICANJE KRITIČKOG MIŠLJENJA – AKTIVNOSTI I RESURSI

Ukoliko se teži podsticanju kritičkog mišljenja u učionici, potrebno je posvetiti posebnu pažnju učenicima koji kritički misle. Razmislite o sljedećim osobinama kao ključnim odlikama nekoga ko kritički misli^{xv}.

OSOBA KOJA KRITIČKI MISLI:

- konstantno postavlja pitanja;
- iznosi stavove i argumente;
- priznaje ukoliko joj nedostaju informacije ili nešto ne razumije dovoljno;
- znatiželjna je;
- zainteresovana je za pronalaženje novih rješenja;
- jasno definiše kriterijume za analizu ideja;
- preispituje stavove, pretpostavke i mišljenja i suočava ih sa činjeničnim stanjem;

- pažljivo sluša ostale i pruža povratne informacije;
- predrasude i stereotipe ostavlja sa strane;
- traži potkrjepljenje za svoje pretpostavke i uvjerenja;
- sposobna je da prihvati nove informacije i da, u skladu sa njima, formira svoje mišljenje;
- traži dokaze i temeljno istražuje problem;
- u stanju je da odbaci informacije ukoliko su netačne ili nevažne;
- kritičko mišljenje vidi kao cjeloživotni proces samopostignuća.

PITANJA NASTAVNIKA

Jedan od najrasprostranjenijih (i možda najefikasnijih) načina podsticanja kritičkog mišljenja predstavlja *postavljanje pitanja učenicima*.

Kritička pitanja pomažu prilikom razvijanja vještina mišljenja, kao i kritičkog promatranja. Pitanja treba formulisati tako da bude jasno da se od učenika traži viši nivo mišljenja kada daju odgovore^{xvi}. Taj proces obuhvata i formulisanje pitanja za učenike (čiji je cilj podsticanje kritičkog mišljenja).

NEKA OD PITANJA KOJA MOŽEMO POSTAVITI UČENICIMA:

- Šta vi mislite o tome?
- Koju biste ideju posebno istakli?
- Na koji način je ovo povezano sa...?
- Uporedite ideju sa nečim sa čime ste se već susreli.
- Koji su još mogući ishodi ove situacije?
- Na koji način se ovo podudara sa...?
- Šta je autor istakao kao ključnu ideju?
- Koja biste pitanja postavili autoru djela/ideje/proizvoda...?
- Šta je ključna ideja?
- Šta biste vi promijenili kod ideje/radnje/proizvoda pred vama? Zbog čega?
- Kako bi se ova priča još mogla završiti?
- Kako biste se postavili prema ovom problemu?
- Na koji način biste odgovorili na ove zahtjeve?
- Kakvu biste izmjenu predložili? Zbog čega?
- Kako biste se osjećali kada bi...?
- Odbranite stavove autora kada je riječ o...
- Analizirajte i argumentujte...

- o Koja su tri najveća događaja u...? Argumentujte.
- o Šta bi se desilo kada bi...
- o Šta je polazišna osnova vašeg stava? Zbog čega tako mislite?
- o Uporedite ova stanovišta sa sopstvenim.
- o Šta je svrha/cilj/smisao...? Zbog čega?
- o Kako biste unaprijedili ovu ideju/situaciju...?
- o Kako je to moguće drugačije primijeniti?
- o Na koji način bismo zadovoljili drugačija interesovanja/mišljenja?
- o U čemu se ogledaju vaše dileme?
- o Na koji način je ovo uticalo na vas?
- o Da li se ove ideje mogu interpretirati drugačije? Kako?
- o Kako ovakve ideje utiču na vaše stavove?^{xvii}

FILM

Nastavni film je audio-vizuelno sredstvo veoma značajno za nastavu. Nastavni filmovi kao resursi u nastavi imaju ogroman potencijal, posebno kada je riječ o podsticanju kritičkog mišljenja. Nastavni film motiviše učenike za rad, obogaćuje njihove emocije, otvara nove probleme i dileme, misaono usmjerava i razvija učenike.^{xviii} Filmovi se mogu tumačiti i kao kulturna dobra potekla iz određenog vremenskog perioda (i koja odražavaju vrijednosti i norme društva u kojem su nastala)^{xix}. Veoma su značajni za kritičke analize, proširivanje znanja, uočavanje ključnih elemenata pojave ili procesa, sažimanja ključnih ideja i slično.

UDŽBENIK I TEKST

Udžbenik je tekstualno nastavno sredstvo kojim se postupno, naučno i didaktički izlažu i obrazlažu nastavni sadržaji, razvijaju misaone sposobnosti, stiču navike i njeguje kultura rada sa knjigom. Savremeni udžbenici prevazilaze standardne postavke, pa svojim sadržajem obuhvataju „problemske situacije“, zadatke, pitanja, uputstva i slična sredstva motivisanja učenika, podsticanja kritičkog mišljenja i povezivanja znanja i iskustva...^{xx} Na primjer, u cilju podsticanja kritičkog mišljenja, učenicima se može zadati da naprave pregled gradiva koje će se obrađivati, na osnovu čega se mogu motivisati na dublju analizu određenih segmenata, sačinjavanje bilježaka i slično^{xxi}. Dalje, postaju motivisani da kritički, sa jasno postavljenim ciljevima i zadacima, proučavaju i čitaju tekstove.

BILJEŠKE

Sačinjavanje bilježaka predstavlja prvi korak kada je riječ o sistematizaciji pojmova. Učenici izdvajaju manje bitne od bitnijih informacija i na taj način određuju ključne pojmove i pronalaze i razumiju glavne ideje. Učenicima možemo sugerisati da prave cjelishodne i kvalitetne bilješke tako što će ^{xxii}:

- voditi računa o tome kako je strukturisana informacija;
- procjenjivati važnost pročitanih informacija;
- vježbati opisivanje osnovnih ideja u jednom pasusu;
- personalizovati svoje bilješke (npr. koristeći štampana slova,
- podebljane riječi, podnaslove, skice, dijagrame);
- koristiti formalne šeme sačinjavanja bilježaka;
- analizirati svoje bilješke i racionalizovati ih;
- argumentovati odabrane bilješke.

MOŽDANA OLUJA /BRAINSTORMING MREŽA

Metoda „moždane oluje“ (**brainstorming**) jeste metoda koja omogućava da se učenici, koristeći minimalnu količinu vremena, uvedu u problematiku koju treba izučavati. Tehnika moždane oluje jasno postavlja temu, a učenicima se postavljaju zadaci/ postavljaju pitanja. Učenici iznose slobodne asocijacije / iniciraju rađanje mnoštva ideja u vezi sa temom koja se obrađuje. Ova tehnika je primjenljiva za sve predmete i sve teme. Koristeći njene prednosti – dolazimo do različitih ideja, rješenja i kritika. Učenici su aktivniji i motivisaniji, a ovom tehnikom se podstiču diskusija i razmjena iskustava.

GROZDOVI/BRAINWRITING

Grozdovi su jedna od tehnika koja podstiče učenike da slobodno i otvoreno razmišljaju o nekoj temi. Može se reći da je ovo fleksibilnija tehnika – *brainstorminga*. Koristi se i u uvodnoj (evokacija) i u zaključnoj fazi (refleksija). Dakle, nastavnici na ovaj način mogu podstaći razmišljanje prije obrade teme, a može im poslužiti kao način utvrđivanja obrađene teme ili pak kao način dolaska do novih spoznaja i veza. Budući da je to aktivnost koja se realizuje pisanim putem, ona služi učeniku i kao podsjetnik. Grozdovi se mogu nizati individualno ili grupno, što potvrđuje njihovu fleksibilnost i elastičnost^{xxiii}.

DISKUSIJA / DEBATNI RAZGOVOR

Diskusija kao metoda u nastavi podrazumijeva izlaganje različitih gledišta – argumentuju se, obrazlažu i brane određene ideje i opredjeljenja^{xxiv}. DEBATU možemo razumjeti kao vještinu rasprave uz korišćenje argumenata. U njoj postoje pravila i vremenski okvir, a može se organizovati na brojne teme (socijalne, filozofske, političke...) ^{xxv}. Učenici koji učestvuju u debatama zastupaju onu stranu debate kojoj pripadaju, bez obzira na sopstvene stavove. Na taj način se može kritički pristupiti sagledavanju problema, pri čemu se uočavaju i pozitivne i negativne njegove karakteristike.

TEHNIKA „ŠEST ŠEŠIRA“

Tehnika koju je predstavio Edvard de Bono; odnosi se na paralelno mišljenje. Koristi se za istraživanje različitih perspektiva kako bi se došlo do rješenja nekog problema. Šeširi su dobili imena po bojama i predstavljaju različite perspektive razmišljanja koje pojedinac primjenjuje kada koristi određeni šešir. De Bono izdvaja sljedeće šešire:

- plavi – upravljanje procesom odlučivanja;
- bijeli – činjenice;
- crveni – osjećanja, instinktivne reakcije;
- crni – negativne reakcije;
- žuti – pozitivne reakcije;
- zeleni – kreativne ideje^{xxvi}.

Tehnika „šest šešira“ (paralelno mišljenje) može se koristiti na različite načine:

- za razvoj kreativnosti, smišljanje novih ideja;
- za unapređivanje komunikacije i timskog rada;
- za kritičko i analitičko mišljenje, rješavanje problema i donošenje odluka

U ovom poglavlju smo prezentovali kratak uvid u neke od aktivnosti, kao i resurse za podsticanje kritičkog mišljenja. Baviti se analizom svih tehnika, metoda, strategija i resursa bio bi veoma kompleksan poduhvat, a moglo bi se diskutovati i o načinu i kontekstu u kojem ih posmatramo. Preferencije nastavnika i oblici rada veoma

su značajne determinante. O svemu tome je neophodno voditi računa prilikom programiranja i planiranja procesa učenja koje podstiče razvoj kritičkog mišljenja kod učenika.

PREDMETNA NASTAVA I KRITIČKO MIŠLJENJE

Nesporno je pitanje povezanosti nastavnih sadržaja, poznavanja date oblasti i informisanosti o problemima koji se razmatraju kada je riječ o konceptu kritičkog mišljenja. Ukoliko se ne rukovodimo predmetnim znanjima, vještine kritičkog mišljenja ne doprinose u punom obimu i ne ispunjavaju cilj. Stoga je preporučljivo da se razmisli o tome da li je i koliko poznavanje sadržaja školskih predmeta značajno za razvijanje vještina kritičkog mišljenja. Takođe: da li osoba koja ne poznaje oblast o kojoj govori može da formira adekvatne i pouzdane stavove o njoj? Da li imamo predmetno neutralne vještine kritičkog mišljenja?

Jasno je da je predmetno znanje jedan od uslova za kritičko mišljenje u određenoj oblasti (naravno, ukoliko se ne svodi na puko zapamćivanje gradiva, bez razumijevanja i njegove neophodne analize i primjene). Kontinuirano unapređivanje znanja i kombinacija sa sadržajima adekvatnih predmeta pomaže eliminaciji ranih uticaja, ideologija i stereotipa.

Ukoliko odgovorimo na prethodna pitanja, vidjećemo da je predmetno znanje važno za kritičko mišljenje jer je neophodno da se poznaje materija u vezi sa kojom se donose sudovi (da bi se činjenice razlikovale od interpretacija i „neadekvatnog“ rasuđivanja. Predmetno znanje i poznavanje sadržaja jesu važni resursi korpusa opšteg znanja i informisanosti^{xxvii}. Nastavnici ne samo da treba da putem predmetne nastave podstiču učenike da razvijaju kritičko mišljenje, već i sami treba da budu kritički mislioci i da svoj rad konstantno preispituju^{xxviii}. Škola i nastavnici utiču na svakog pojedinca, a nastavnici bi, predajući svoj predmet, trebalo da usađuju navike koje se tiču kritičkog i analitičkog preispitivanja, tj. da kod učenika podstiču i razvijaju analitičnost, radoznalost, istrajnost, inventivnost, hrabrost, tolerisanje i prihvatanje različitih mišljenja, aktivno slušanje, otvorenost uma, samopouzdanje...

Ukoliko nastavnici na taj način pristupaju nastavi, djeca se nalaze u centru procesa, pa samim tim – aktivno tragaju za informacijama, vrednuju ih u odnosu na specifičan cilj (ili više njih), prepoznaju adekvatne informacije u različitim modalitetima, prave razliku između emocionalnih i vrijednosnih pretpostavki, prepoznaju predrasude i kulturne specifičnosti, prepoznaju i odupiru se manipulacijama, donose racionalne odluke o tome u šta će vjerovati i šta će raditi, sarađuju i poštuju sagovornike, brane svoje stavove koje kvalitetno argumentuju, kritički vrednuju i samovrednuju...^{xxix}

Tokom školovanja se od učenika očekuje da prikupe, savladaju i procesuiraju veliki broj informacija. Ukoliko učenici kritički usvajaju znanja, ona će biti kvalitetnija i pragmatičnija. Na primjer:

- neće učiti samo izolovanu nauku, već će naučeno koristiti za rješavanje problema; neće samo deklarativno naučiti građanska prava, već će ih i razumijeti i znaće na koji način ih treba primjenjivati;
- matematika za njih neće biti tek još jedna apstraktna nauka, već će je koristiti u svakodnevnom životnim situacijama;
- opismenjavanje će im pomoći kad budu usvajali naviku da koriste različite vrste pismenosti i informisanja (da bi izoštravali misli i izražavali svoje ideje).

Za učenike **koji kritički razmišljaju** tipično je da su uzbuđeni zbog svog učenja. Oni učenju pristupaju kao izazovu, zanimljivoj aktivnosti, a i najteži su intelektualni zadaci podsticajni. Takvi učenici prihvataju prilike koje im se pružaju i koriste svoju sposobnost kritičkog mišljenja i u okviru predmetne nastave i u svakodnevnom životu.

PROJEKTNA NASTAVA I KRITIČKO MIŠLJENJE

Projektna nastava je nastala krajem XIX vijeka, a zasniva se na ideji da se znanje konstruiše na osnovu iskustva. Učionica u kojoj se odvija projektna nastava orijentisana je na učenike, pruža im prostor i kontekst u kojem mogu da istražuju problem i izazove iz svakodnevnog života, ali i da sarađuju i grade zajednice učenja^{xxx}.

Ova nastava je takva da se umjesto prenošenja činjenica koriste istraživanje, kooperacija i aktivan pristup radu. Danas je projektna nastava praktična realnost u mnogim učionicama i koristi se kao značajan resurs kada je riječ o podsticanju kritičkog mišljenja. Po pravilu, projekat se u nastavi može organizovati kao istraživački, razvojni ili inovacijski koji podrazumijevaju i iziskuju visok nivo samostalne misaone i praktične aktivnosti nastavnika i učenika.

KRITERIJUMI ZA IZBOR PROJEKTNE NASTAVE:

1. Ostvarivanje potreba (učenika);
2. Uslovljenost situacijom (stvarna, iskustvena i aktuelna situacija);
3. Interdisciplinarnost – korišćenje više predmeta za realizaciju;
4. Samoorganizovanost procesa učenja;
5. Usmjerenost proizvodu (proizvod usmjeren na neko djelo);
6. Kolektivno postignuće (svi u grupi su odgovorni za uspjeh/neuspjeh projekta);
7. Društveni značaj (projekat usmjeren na aktuelni trenutak);

DIZAJN I ETAPE PROJEKTNE NASTAVE

Nastavnik i učenik zajednički rade na projektu, a uloga nastavnika posebno je važna u sljedećim fazama: izbor osnovne teme projekta; određivanje obrazovnih postignuća koja se u toku trajanja projekta moraju steći; upoznavanje učenika s projektom; analiza i planiranje podrške i pomoći potrebne učenicima za uspješnu realizaciju projekta; određivanje trajanja projekta; konsultacije sa učenicima u toku projekta; vrednovanje i evaluacija rada na projektu; sistematizacija stečenih znanja^{xxxI}.

ETAPE PROJEKTNE NASTAVE:

1. Inicijativa za pokretanje projekta i pronalaženje teme.
2. Planiranje projekta – raspodjela oblasti po grupama, izrada konkretnog plana rada i određivanje jasnog vremenskog okvira.
3. Sprovođenje projekta.
4. Prezentacija.
5. Evaluacija – razgovor o uspješnosti projekta, cjelokupnom procesu i stečenim znanjima.

Projektna nastava pomaže u procesu postizanja ishoda koji se prvenstveno odnose na logičko i kritičko mišljenje, kao i na pripremu učenika za snalaženje u svakodnevnim životnim situacijama. Ovakvim načinom rada razvijaju se međupredmetne kompetencije, kooperativno učenje, rješavanje problema, saradnja i preduzetništvo.

PLANIRANJE I PRIPREMANJE VASPITNOG RADA ZA KRITIČKO MIŠLJENJE

Značaj podsticanja kritičkog mišljenja i rješavanja problema ističe se u većini savremenih obrazovnih sistema. Neophodno je razvijati mehanizme podrške koji bi nastavnicima pomogli prilikom razumijevanja i primjene ovih zahtjeva. Uspješnom podsticanju doprinose planovi i programi orijentisani na ishode učenja. Na taj način se u ishodima oglada podsticanje kritičkog mišljenja i rješavanja problema. Da bi se adekvatno realizovale planirane aktivnosti, potrebno je nastavnicima ponuditi i obezbijediti adekvatan sistem stručnog usavršavanja, podršku, smjernice, kao i uputstva za adekvatnu realizaciju nastave. Kod posticanja kritičkog mišljenja i kvalitetne obrade informacija nastavnici se mogu služiti ERR okvirom (evokacija, razumijevanje značenja i refleksija), koji se sastoji iz tri faze.^{xxxii} Na ovaj način se učenicima pomaže da

povežu nova sa prethodnim znanjima i da aktivno učestvuju u procesu učenja i primjene naučenog.

- Uvodna faza – EVOKACIJA (E) – učenici razmišljaju o tome da li i, ako da, šta znaju o određenoj temi. Veoma je značajno iskoristiti potencijal prethodnih znanja.
- RAZUMIJEVANJE ZNANJA (RZ) – učenici se upoznaju sa novim informacijama (na različite načine – putem predavanja, didaktičkih medija, teksta ili slično). Važno je da osluškuju svoje razumijevanje gradiva, što se postiže tako što ga, zajedno sa nastavnikom (putem diskusije, postavljanja pitanja, eksperimenta ili slično) raščlanjuju i usvajaju.
- Završna faza – REFLEKSIJA (R) – od učenikā se zahtijeva da razmisle o tome što su naučili kako bi stečeno znanje interpretirali i sintetizovali sa prethodnim.

Ovakvim planiranjem vaspitno-obrazovnog rada se: održava aktivna uključenost učenikā u nastavni proces; podstiče unutargrupna diskusija; učenici ohrabruju da postavljaju pitanja i iskazuju svoja mišljenja; hrani motivacija za čitanje, istraživanje; stvara osjećaj uzajamnog poštovanja; olakšava kritičko mišljenje na višim nivoima. Kritičko mišljenje bi, da bi postalo način življenja i prirodan način interakcije sa idejama i informacijama, se trebalo razvijati do nivoa automatizma.

U CILJU USPJEŠNOG PODSTICANJA KRITIČKOG MIŠLJENJA TREBALO BI DA:	
NASTAVNICI	UČENICI
- u nastavi obezbijede vrijeme i uslove za uvježbavanje kritičkog mišljenja; - da dopuste učenicima da analiziraju, kritikuju i „umuju“; - da prihvataju raznovrsne ideje i mišljenja; - da podstiču aktivnu uključenost učenika u proces učenja; - da osiguraju okruženje pogodno za razmjenu mišljenja (bez straha da će neko biti ismijan); - pokažu da vjeruju da svi učenici imaju sposobnost da kritički donose sudove; - da CIJENE KRITIČKO MIŠLJENJE.	- razviju SAMOPOUZDANJE i svijest o VRIJEDNOSTI svojih mišljenja i ideja; - aktivno se UKLJUČE u proces učenja; - da slušaju sa uvažavanjem raznovrsna mišljenja (kada učenici shvate da se njihova mišljenja cijene, oni iskazuju veću odgovornost i entuzijazam); - budu spremni i da IZRAZE svoj sud, ali i da se SUZDRŽE od njega.^{xxxiii}

PRIJEDLOZI PRIPREMA ZA ČAS UZ PODSTICANJE KRITIČKOG MIŠLJENJA – POKAZNI PRIMJERI / SKICE

NASTAVA PSIHOLOGIJE – POJAM I VRSTE UČENJA (PRIPREMA 1)

ŠKOLA	
NASTAVNI PREDMET	PSIHOLOGIJA
RAZRED	Drugi
NASTAVNIK	
NASTAVNA TEMA	Učenje i pamćenje
NASTAVNA JEDINICA	Pojam i vrste učenja (habituacija, senzitivizacija, uslovljavanje)
TIP ČASA	Obrada novog gradiva
CILJ ČASA	Upoznavanje učenika sa osnovnim pojmovima iz oblasti psihologije učenja; primjena saznanja u svakodnevnim situacijama.
OBRAZOVNI ZADACI	Učenici usvajaju osnovne pojmove iz oblasti psihologije učenja. Uočavanje, prepoznavanje i analiza različitih vrsta učenja.
FUNKCIONALNI ZADACI	Učenici se osposobljavaju da razumiju funkcije učenja u životu, da primjenjuju znanja o pojedinim vrstama učenja u svakodnevnim životnim situacijama i da ih kritički sagledavaju.
VASPITNI ZADACI	Vježbanje kooperativnosti, razvijanje pozitivnih stavova prema učenju, podsticanje kritičkog mišljenja, kreativnosti i divergentnog mišljenja.
ISHODI UČENJA	Učenici će moći da: razumiju da je učenje promjena ponašanja osobe, kao i same osobe; upoznaju i analiziraju različite vrste učenja; razumiju funkcije učenja u životu, koriste, kritički vrednuju i primjenjuju u svakodnevnim životnim situacijama stečena znanja o vrstama učenja.
OBLICI RADA	Frontalni, grupni, individualni i rad u paru
NASTAVNE METODE	Metoda demonstracije, metoda razgovora, tekst-metoda
NASTAVNA SREDSTVA	Edukativni video-zapisi, tekstovi, udžbenik
KORELACIJA	Biologija
LITERATURA I DODATNI MATERIJALI ZA NASTAVNIKE/UČENIKE	
NAPOMENE	

UVODNI DIO ČASA (10 MINUTA)	AKTIVNOSTI NASTAVNIKA	AKTIVNOSTI UČENIKA
	Metoda demonstracije – za svaku vrstu učenja nastavnik može prikazati kratak video-zapis. Poslije prikazivanja video-zapisa, nastavnik facilira proces njegove analize, podstiče učenike na samostalnu analizu i postavljanje pitanja u pogledu razumijevanja i prhvatanja gradiva.	Prate video-zapis, postavljaju pitanja, evidentiraju najvažnije stavke za svaku vrstu učenja.
GLAVNI DIO ČASA (25 MINUTA)	Kratko prezentuje zaduženja i plan rada na času. Učenicima povjerava zadatak – rad u paru (kritička analiza teksta). Podstiče učenike na samosaznanje i razumijevanje određenog tipa učenja.	Dobijaju zadatak za rad u paru i aktivno rade na njemu. Podstiču jedni druge i iznose veliki broj argumenata, pobuđujući na taj način kritičnost, kreativnost i divergentno mišljenje.
	Razvrstava učenike u odgovarajući broj grupa. Svaka od grupa dobija kratak opis jedne vrste učenja i zadatak da napiše primjer iz života za tu vrstu. Kada završi sa jednom vrstom, prelazi na drugu i tako u krug sve dok se ne analiziraju sve vrste učenja.	Razmjenjuju i produkuju sopstvene ideje, vrednuju tuđe, analiziraju ih i sintetizuju (međusobno iznesene primjere). Predstavnik grupe (za svaku vrstu učenja posebno) prezentuje primjere koje su učenici osmislili.
ZAVRŠNI DIO ČASA (10 MINUTA)	Dijalog sa učenicima o proučavanoj problematici.	Sinteza iznesenih i usvojenih ideja i dijalog sa nastavnikom u vezi sa novom nastavnom jedinicom.
	Učenicima dodjeljuje individualne zadatke koji će doprinijeti analizi i razumijevanju obrađenog gradiva.	U skladu sa mogućnostima i afinitetima, učenici dobijaju zadatke i uputstva za rad (individualizacija nastave).

NASTAVA PSIHOLOGIJE – KOMUNIKACIJA (PRIPREMA 2)

ŠKOLA	
NASTAVNI PREDMET	PSIHOLOGIJA

RAZRED	Drugi	
NASTAVNIK		
NASTAVNA TEMA	Komunikacija	
NASTAVNA JEDINICA	Komunikacija	
TIP ČASA	Obrada novog gradiva	
CILJ ČASA	Upoznavanje sa procesom i vrstama komunikacije, povezivanje sa stečenim znanjima iz drugih nauka.	
OBRAZOVNI ZADACI	Učenici usvajaju osnovne pojmove iz oblasti komunikacije, razumiju proces komunikacije i prepreke u tom procesu.	
FUNKCIONALNI ZADACI	Učenici se osposobljavaju da uočavaju poruke iz domena verbalne i neverbalne komunikacije.	
VASPITNI ZADACI	Vježbe kooperativnosti, podsticanje kritičkog mišljenja, aktivnog slušanja, kreativnosti i divergentnog mišljenja.	
ISHODI UČENJA	Učenici će moći da: razlikuju znak, simbol i signal; razumiju značaj neverbalne komunikacije; povežu znanja o komunikaciji sa drugim znanjima; uspostavljaju korelaciju sa drugim predmetima.	
OBLICI RADA	Frontalni, grupni, individualni i rad u paru.	
NASTAVNE METODE	Dijaloška metoda, metoda usmenog izlaganja, metoda demonstracije, metoda razgovora, tekst-metoda.	
NASTAVNA SREDSTVA	Edukativni video-zapisi, tekstovi, udžbenik	
KORELACIJA		
LITERATURA I DODATNI MATERIJALI ZA NASTAVNIKE/UČENIKE		
NAPOMENE		
UVODNI DIO ČASA (15 MINUTA)	AKTIVNOSTI NASTAVNIKA	AKTIVNOSTI UČENIKA
	Navodi učenike da razumiju ključne pojmove (diskusija i analiza). U ovom dijelu uspostavlja korelacije sa predmetima iz informatičke grupe. Objašnjava učenicima na koji način da analiziraju tekstove koji se bave nesporazumima u komunikaciji. Prezentuje/ uvodi učenike u temu. Može prikazati i odgovarajući video-zapis koji demonstrira nesporazume u komunikaciji. Poslije video-zapisa facilira proces analize zapisa i podstiče učenike na samostalnu analizu i postavljanje	Prate prezentacije nastavnika, učestvuju u diskusiji, prate i analiziraju video-zapis, postavljaju pitanja, evidentiraju najvažnije stavke iz domena komunikacije i njenih elemenata.

	pitanja kada je riječ o razumijevanju i prihvatanju gradiva.	
Glavni dio časa (20 minuta)	Prezentuje (ukratko) zaduženja i plan rada na času. Učenicima zadaje zadatak da riječima, slikom, pokretom ili na drugi način – iznose asocijacije na temu komunikacija (znaci, simboli, signali...). Analizira i objašnjava date pojmove zajedno sa učenicima.	Predlažu asocijacije (na temu komunikacije), slušaju i usvajaju nova znanja i pojmove. Podstiču jedni druge i, ohrabrujući na taj način kritičnost, kreativnost i divergentno mišljenje, iznose veliki broj argumenata. Dobijaju zadatak da pronađu što više prijedloga za poboljšanje verbalne i neverbalne komunikacije.
	Prati aktivnosti učenika.	Ovaj zadatak započinju na času, kod kuće dopunjuju i kreiraju preglednu prezentaciju.
Završni dio časa (10 minuta)	Dijalog nastavnika i učenika o predmetnoj problematici.	Izvode sintezu iznesenih i usvojenih ideja i dijalog sa nastavnikom u vezi sa novom nastavnom jedinicom
	Dodjeljuje učenicima individualne zadatke (u skladu sa individualnim afinitetima), koji će doprinijeti analizi i razumijevanju predenog gradiva.	U skladu sa mogućnostima i afinitetima, učenici dobijaju zadatke i uputstva za rad (individualizacija nastave).

NASTAVA SOCIOLOGIJE – MODERNO I SAVREMENO DRUŠTVO (PRIPREMA 3)

ŠKOLA	
NASTAVNI PREDMET	SOCIOLOGIJA
RAZRED	
NASTAVNIK	
NASTAVNA TEMA	Sociološki pristup društvu
NASTAVNA JEDINICA	Moderno i savremeno društvo
TIP ČASA	Obrada novog gradiva
CILJ ČASA	Upoznavanje učenika sa karakteristikama modernog i savremenog društva
OBRAZOVNI ZADACI	Učenici usvajaju i procjenjuju informacije o ključnim promjenama u svim sferama života, koje je donijela savremena epoha.
FUNKCIONALNI ZADACI	Učenici se osposobljavaju da razumiju gradivo i da uočavaju bitne segmente.

VASPITNI ZADACI	Razvoj svijesti o potrebi aktivnog učešća u životu (porodice, škole, društvene sredine).	
ISHODI UČENJA	Učenici će moći da uoče i jasno sagledaju karakteristike modernog društva iz istorijske i savremene perspektive.	
OBLICI RADA	Frontalni, grupni i individualni rad.	
NASTAVNE METODE	Metoda demonstracije, metoda razgovora, tekst-metoda	
NASTAVNA SREDSTVA	Edukativni video-zapisi, tekstovi, udžbenik	
KORELACIJA	Istorija, filozofija, književnost	
LITERATURA I DODATNI MATERIJALI ZA NASTAVNIKE/UČENIKE		
NAPOMENE		
UVODNI DIO ČASA (10 MINUTA)	AKTIVNOSTI NASTAVNIKA Učenike uvodi u temu kojom će se baviti na času. Daje im nekoliko minuta da zamisle i opišu kako bi izgledao njihov dan kada ne bi koristili tehnologiju (mobilni telefon, računar, TV...). Zajednički, poslije analize iznesenog i diskusije, govore o pojmovima modernog, savremenog, postmodernog...	AKTIVNOSTI UČENIKA Prate zadatke, prezentuju, postavljaju pitanja i evidentiraju ono što je najzanimljivije. Prave grozdove znanja i zajednički izlažu saznanja/ideje do kojih su došli (život sa tehnologijom ili bez nje).
GLAVNI DIO ČASA (25 minuta)	Prezentuje kratko zaduženja i plan rada na času. Učenicima povjerava zadatak za rad u grupama (kritička analiza teksta). Formira uravnotežene grupe. Svaka grupa dobija materijal sa pripremljenim tekstom i pitanjima. Na taj način se završava obrada osnovnih pojmova povezanih sa odabranom tematikom. Učenike priprema za rad u paru. Prezentuje zadatak – da čitaju i analiziraju tekst o Gidensovom shvatanju modernosti. Priprema set pitanja koji će biti od pomoći u analizi. Prezentacija rada i diskusija. Tokom diskusije daje neophodna pojašnjenja, dopunjuje izneseno, rezimira odgovore, insistira na kritičkom promišljanju iznesenog.	Dobijaju zadatke za rad u grupama (analiza datog teksta) i za rad u paru (izdvajanje ključnih pojmova i izvođenje zaključaka o modernom društvu). Aktivno rade na njima. Zajednički sumiraju ključne segmente (pojmove) usvojene na času. Definišu pojmove savremenog, modernog, institucija na kojima se temelji modernost... Odgovaraju na pitanja i pojašnjavaju gradivo jedni drugima. Podstiču jedni druge i iznose veliki broj argumenata, ohrabrujući na taj način kritičnost, kreativnost i divergentno mišljenje.

	Nastoji da učenicima pomogne da suštinske promjene svijeta u kojem živimo sagledaju iz sopstvenog ugla, koristeći iskustva društva u kojem žive. Traži da se iznesene ideje i stavovi potkrijepe argumentima i primjerima. Sumira, zajedno sa učenicima, ključne pojmove i ideje.	
	Pravi paralelu između karakteristika modernog i tradicionalnog društva. Organizuje kratku debatu na tu temu.	U ovom dijelu prave komparativni prikaz modernog i savremenog društva i, u odnosu na prikaz, podstiču kritičku analizu (razmjenjuju i produkuju ideje, vrednuju tuđe ideje, analiziraju ih i sintetizuju).
Završni dio časa (10 minuta)	Dijalog nastavnika i učenika o proučavanoj problematici. Rezimira iznijete ideje i sa učenicima izvodi zaključke. Npr. savremeno društvo ljudima pruža nesagledive mogućnosti, ali nosi sa sobom i brojne rizike, što čini život sve neizvjesnijim...	Izvode sintezu iznesenih i usvojenih ideja koje se tiču nove nastavne jedinice (npr. prednosti savremenog društva se ogledaju u..., dok su slabosti...).
	Dodjeljuje učenicima individualne zadatke, koji će doprinijeti analizi i razumijevanju predenog gradiva.	U skladu sa mogućnostima i afinitetima, učenici dobijaju zadatke i uputstva za rad (individualizacija nastave).

NASTAVA SOCIOLOGIJE – POJEDINAC, KULTURA, DRUŠTVO (PRIPREMA 4)

ŠKOLA	
NASTAVNI PREDMET	SOCIOLOGIJA
RAZRED	
NASTAVNIK	
NASTAVNA TEMA	Sociološki pristup društvu
NASTAVNA JEDINICA	Pojedinac, kultura i društvo
TIP ČASA	Obrađivanje novog gradiva
CILJ ČASA	Problematizacija ljudske prirode, društvenih identiteta i odnosa pojedinac–društvo.
OBRAZOVNI ZADACI	Usvajanje znanja o prirodi čovjeka, njenoj složenosti, protivrječnosti, kompleksnosti odnosa pojedinca i društva, kulture i prirode.

FUNKCIONALNI ZADACI	Problematizacija socijalnog okruženja u kojem učenici žive i rade.	
VASPITNI ZADACI	Razvoj kritičke svijesti kod učenika.	
ISHODI UČENJA	Učenici znaju da objasne specifičnosti ljudske prirode, kao i razliku između ličnog i društvenog identiteta.	
OBLICI RADA	Frontalni, grupni i individualni rad.	
NASTAVNE METODE	Dijaloška metoda, metoda razgovora, tekst-metoda	
NASTAVNA SREDSTVA	Tekstovi, udžbenik, interaktivna tabla	
KORELACIJA	Filozofija	
LITERATURA I DODATNI MATERIJALI ZA NASTAVNIKE/UČENIKE		
NAPOMENE		
UVODNI DIO ČASA (10 MINUTA)	AKTIVNOSTI NASTAVNIKA	AKTIVNOSTI UČENIKA
	Započinje i vodi razgovor o Erihu Fromu. Čitanje teksta <i>Čovjek je mrtav</i> Eriha Froma. Umnožiti tekst tako da se može obezbijediti po jedan primjerak teksta za svakog učenika ili makar za parove učenika. Pomaže učenicima da konstruišu orijentacioni okvir diskusije.	Zajedno sa nastavnikom analiziraju Fromovu biografiju. Diskutuju, postavljaju pitanja, evidentiraju najvažnije stavke za formiranje orijentacionog okvira diskusije.
GLAVNI DIO ČASA (25 MINUTA)	Na osnovu skiciranog okvira započinje diskusiju. Neka od mogućih pitanja: - Obrazloži tezu „Čovjek je mrtav“. - Da li si saglasan/a sa njom? - Kako razumiješ tezu da svako društvo oblikuje ljude koji žele da rade ono što moraju? - Kakva je ljudska priroda? (Elastična, plastična...) - Da li se ljudska priroda može oblikovati? - Na koji način to čini društvo? Kakvo je tvoje mišljenje u odnosu na Fromove stavove, da li si saglasan/a sa njima?	Dobijaju zadatak za rad u paru i aktivno rade na njemu. Podstiču jedni druge i iznose veliki broj argumenata (obrazlažu postavljene teze, objašnjavaju i iznose sopstvene stavove) ohrabrujući na taj način kritičnost, kreativnost i divergentno mišljenje.

	Nastavnik upravlja, uređuje i vodi diskusiju. Diskusiju usmjerava tako da učenici uvide da postoje različiti nivoi analize ljudske prirode. Problemiziranje postojanja ljudske prirode – da li postoji, da li bi mogla da postane prepreka društvenom razvoju? Rad po grupama na Fromovom tekstu. Analiza stava da društvo stvara tip ličnosti koji mu odgovara. Razgovor o tipovima identiteta. Koje sve tipove identiteta razumiju? Koji sve identiteti postoje, kako se oni formiraju? Analiza pomenutih identiteta. Na koji način različiti društveni identiteti utiču na pojedinca? Da li je taj uticaj pozitivan ili negativan? Kako su se identiteti ispoljavali u tradicionalnom društvu, a kako se ispoljavaju u savremenom? Da li je pojedinac slobodan u procesu formiranja identiteta ili na to utiču brojni faktori? Povežite ova saznanja sa teorijama koje ste učili. Diskusija se sumira, zajednički se izvode zaključci. Kao ključna ideja ističe se socijalizacija kao protivrječan proces učenja kulture društva i samoodređenja.	Razmjenjuju i produkuju ideje, vrednuju tuđe ideje, analiziraju ih i sintetizuju. Odgovaraju na pitanja navodeći biološke i kulturne karakteristike čovjeka. U grupama analiziraju višestruke identitete; svaka grupa ima jedan segment (identitet) za analizu. Izjestilac grupe iznosi zaključke, pa grupe dopunjuju saznanja. U završnoj fazi sumiraju se odgovori i učenici, zajedno sa nastavnikom, izvode zaključke.
ZAVRŠNI DIO ČASA (10 MINUTA)	Učenicima zadaje domaći zadatak – da odrede osnovne crte ličnog i društvenog identiteta i u kojem smjeru žele da se one razvijaju.	U skladu sa mogućnostima i afinitetima, učenici dobijaju zadatke i uputstva za rad (individualizacija nastave).

NASTAVA FILOZOFIJE – OSNOVNE FORME MIŠLJENJA – ZAKLJUČIVANJE (PRIPREMA 5)

ŠKOLA	
NASTAVNI PREDMET	FILOZOFIJA

RAZRED		
NASTAVNIK		
NASTAVNA TEMA	Osnovne forme mišljenja – zaključivanje	
NASTAVNA JEDINICA	Deduktivno zaključivanje	
TIP ČASA	Čas utvrđivanja i uvježbavanja	
CILJ ČASA	Analiza elemenata deduktivnog zaključivanja	
OBRAZOVNI ZADACI	Sistematizacija silogističkog zaključivanja	
FUNKCIONALNI ZADACI	Učenici se osposobljavaju da koriste deduktivno zaključivanje.	
VASPITNI ZADACI	Korišćenje potencijala kooperativnog učenja, podsticanje dinamike učenja na času i napredovanje učenika.	
ISHODI UČENJA	Učenici će moći da: kreiraju primjere pravilnih silogističkih zaključivanja u svim njegovim oblicima; obrazlože povrede pravila silogističkog zaključivanja; traže rješenja u saradnji sa drugima; procjenjuju vlastiti i rad drugih i da ga komentarišu.	
OBLICI RADA	Frontalni, grupni i individualni rad.	
NASTAVNE METODE	Monološka metoda, dijaloška metoda, metoda demonstracije, metoda razgovora, tekst-metoda	
NASTAVNA SREDSTVA	Edukativni video-zapisi, tekstovi, udžbenik	
KORELACIJA	Matematika	
LITERATURA I DODATNI MATERIJALI ZA NASTAVNIKE/UČENIKE		
NAPOMENE		
UVODNI DIO ČASA (10 MINUTA)	AKTIVNOSTI NASTAVNIKA	AKTIVNOSTI UČENIKA
	Objašnjava praktične zadatke koji će se kasnije koristiti za sistematizaciju. Uvodi učenike u formiranje zadataka, dijeli ih po grupama.	Postavljaju pitanja, dogovaraju se o načinima rada u grupama i sa nastavnikom.
GLAVNI DIO ČASA (25 MINUTA)	Dijeli materijal za rad na času, daje instrukcije za rad, razvrstava učenike po grupama (broj grupa se određuje na osnovu broja prisutnih učenika) tako da svaka grupa ima bar jednog učenika mentora (kojeg sama bira), kao i izlagača rezultata grupnog rada. Kratko obrazlaže način samostalne učeničke obrade zadataka na času, sa ciljem upotrebe sopstvenih znanja i samoprocjene znanja, kao i potrebe za daljim radom i poboljšanjem.	Kreiraju i analiziraju primjere zaključivanja. Analiziraju odnose termina u tekstualnim primjerima ili prikazom pomoću dijagrama. Uočavaju i obrazlažu greške. Koriste neposredno zaključivanje da preoblikuju kombinacije premisa. Isprobavaju i primjenjuju određene strategije u vezi sa rješenjem problema, koristeći algoritam, shemu, dijagram.

	Provjerava da li su učenici razumjeli formulacije svih zadataka, objašnjava njihovu strukturu... Obilazi grupe, prati njihov rad, daje sugestije mentorima, odgovara na pitanja i rješava nedoumice ukoliko ih ima.	
	Pomaže u formulisanju potpunih odgovora i podstiče asocijacije kako bi se uspješno riješili postavljeni zadaci.	Sarađuju u grupi. Demonstriraju, porede i kritikuju rješenja. Procjenjuju vlastita postignuća.
ZAVRŠNI DIO ČASA (10 MINUTA)	U slobodnom razgovoru sa učenicima komentariše efekte i težinu rada na času. Provjerava da li su svi učenici razumjeli i usvojili postupke koji su primjenjivani da bi se došlo do rješenja zadataka za vježbu. Analizira kvalitet učeničke saradnje i ističe pozitivne i negativne strane.	Analiziraju temu koja se obrađivala na času. Traže pojašnjenja i dodatne informacije.
	Dodjeljuje učenicima individualne zadatke, koji će doprinijeti analizi i sistematizaciji gradiva.	Učenici dobijaju zadatke i uputstva za rad kod kuće u odnosu na interesovanja koja su iskazali na času (individualizacija nastave).

NASTAVA FILOZOFIJE – MIŠLJENJE, SAZNANJE I JEZIK

(PRIPREMA 6)

ŠKOLA	
NASTAVNI PREDMET	FILOZOFIJA
RAZRED	
NASTAVNIK	
NASTAVNA TEMA	Mišljenje, saznanje i jezik – problemi saznanja
NASTAVNA JEDINICA	Kriterijumi za prihvatanje saznanja. Teorije istine
TIP ČASA	Čas obrade novog gradiva
CILJ ČASA	Oposobljavanje učenika za primjenu logike u svakodnevnom naučnom saznanju i uvod u koncepte i pravce za predstojeće gradivo.
OBRAZOVNI ZADACI	Početno oposobljavanje učenika da argumentuju svoje procjene i komentarišu procjene drugih.
FUNKCIONALNI ZADACI	Demonstriranje karakterističnog neslaganja i sukoba interpretacija kao filozofskog specifikuma u ispitivanju nekog „apstraktnog“ predmeta.
VASPITNI ZADACI	Razvijanje kritičnosti prema vlastitim uvjerenjima.

ISHODI UČENJA	Učenici će moći da: razlikuju znanje od mnijenja i vjerovanja; definišu ključne pojmove i kriterijume za prihvatanje tvrdnji kao znanja; navedu razloge za sopstvenu procjenu pouzdanosti različitih vrsta saznanja i davanja prednosti nekoj od filozofskih interpretacija tog problema; određuju stepen izvjesnosti vlastitih saznanja u odnosu na faktore prihvatanja; prepoznaju razloge postojanja različitih teorija istine; uporede njihove domete.	
OBLICI RADA	Frontalni, grupni, individualni i rad u paru.	
NASTAVNE METODE	Monološka metoda, dijaloška metoda, heuristička metoda, metoda razgovora, tekst-metoda.	
NASTAVNA SREDSTVA	Edukativni video-zapisi, tekstovi, udžbenik	
KORELACIJA	Sve nauke	
LITERATURA I DODATNI MATERIJALI ZA NASTAVNIKE/UČENIKE		
NAPOMENE		
UVODNI DIO ČASA (10 MINUTA)	AKTIVNOSTI NASTAVNIKA	AKTIVNOSTI UČENIKA
	Analizirajući domaće zadatke, dobija uvid u učenička saznanja o vrstama saznanja i njihovoj prepletenosti. Tokom razgovora sa učenicima kratko definiše ključne pojmove i pravce u epistemologiji i ističe da će ih učenici aktivno koristiti na narednim časovima. U cilju obuhvatnije sinteze svih sadržaja u ovoj temi, provjerava da li se uočava veza tih distinkcija sa formalnošću, normativnošću i neempiričnošću logike.	Prezentuju rješenja domaćih zadataka i argumentuju vlastite procjene. Vrednuju različita rješenja i učestvuju u grupnoj diskusiji. Iznose nedoumice, postavljaju pitanja i traže pojašnjenja.
GLAVNI DIO ČASA (25 MINUTA)	Analizira gradivo, postavlja pitanje po kojim se kriterijumima pravi razlika između znanja, vjerovanja i mnijenja. Evidentira odgovore. Dijeli učenike u manje grupe ili u parove i daje im zadatke da se izjasne – da li za predložene tvrdnje vezuju znanje, vjerovanje ili mnijenje. Na primjer: „Planetarne orbite su elipse u čijoj se žiži nalazi Sunce.“ „Mladi previše vremena provode ispred različitih ekrana...“	Slušaju uvodno izlaganje i prate instrukcije nastavnika. Učestvuju u rješavanju postavljenih zadataka (primjere zarad na času čitaju, analiziraju, tumače...). Smišljaju sopstvene primjere. Procjenjuju i razvrstavaju znanja. Formiraju i izlažu argumentaciju,

	Nakon što svi učenici saslušaju odgovore bar iz jedne grupe, ostale grupe dopunjuju odgovore. Komentarišu se rješenja. Upoznavanje sa teorijama istine u odnosu na prethodna znanja učenika.	Povezuju, evaluiraju i komentarišu ponuđene odgovore.
	Dijeli zadatke za rad na času (u paru ili u grupi).	Sarađuju u grupi. Demonstriraju, porede i kritikuju rješenja. Procjenjuju vlastita postignuća.
Završni dio časa (10 minuta)	Izvodi zaključke iz učničkih odgovora na pitanje zbog čega postoje različite teorije istine. Pravi distinkciju teorija istine u odnosu na naučne istine.	Izdvajaju ključne pojmove obrađene na času i uz nastavnikovu asistenciju ih definišu.
	Dodjeljuje učenicima individualne zadatke, koji će doprinijeti analizi i sistematizaciji gradiva.	Učenici postavljaju pitanja i razjašnjavaju nedoumice (ukoliko ih imaju) u vezi sa gradivom i zadacima.

NASTAVA GRAĐANSKOG VASPITANJA – LJUDSKA PRAVA (PRIPREMA 7)

ŠKOLA	
NASTAVNI PREDMET	GRAĐANSKO VASPITANJE
RAZRED	
NASTAVNIK	
NASTAVNA TEMA	Ljudska prava
NASTAVNA JEDINICA	Pravo na privatnost (u uslovima globalizacije i društvenih mreža)
TIP ČASA	Obrada novog gradiva
CILJ ČASA	Upoznavanje učenika sa pravom na privatnost
OBRAZOVNI ZADACI	Učenici usvajaju i procjenjuju informacije o pravu na privatnost u uslovima globalizacije i društvenih mreža
FUNKCIONALNI ZADACI	Učenici se osposobljavaju da razumiju gradivo i da uočavaju bitne segmente.
VASPITNI ZADACI	Razvoj svijesti o potrebi očuvanja privatnosti, opasnostima i pogodnostima na koje se nailazi usljed korišćenja društvenih mreža.
ISHODI UČENJA	Učenici će moći da: uoče i prepoznaju efekte globalizacije i korišćenja društvenih mreža i da ih kritički opserviraju.
OBLICI RADA	Frontalni, grupni i individualni rad.

NASTAVNE METODE	Metoda demonstracije, metoda razgovora, tekst-metoda	
NASTAVNA SREDSTVA	Edukativni video-zapisi, tekstovi, udžbenik	
KORELACIJA		
LITERATURA I DODATNI MATERIJALI ZA NASTAVNIKE/UČENIKE		
NAPOMENE		
UVODNI DIO ČASA (10 MINUTA)	AKTIVNOSTI NASTAVNIKA	AKTIVNOSTI UČENIKA
	Motiviše učenike na bavljenje ovom temom. Podstiče na promišljanje o shvatanju pojma privatnosti. Podstiče razgovor o privatnosti u kontekstu društvenih mreža.	Analiziraju pojam privatnosti. Izražavaju nivo razumijevanja pojma privatnosti, putem različitih formi: tekst, slika, video, strip... Daju svoj lični osvrt na privatnost u kontekstu društvenih mreža.
GLAVNI DIO ČASA (25 MINUTA)	Prezentuje kratko zaduženja i plan rada na času. Učenicima dijeli materijale na kojima su date kratke informacije o najpopularnijim društvenim mrežama. Učenicima daje zadatak za rad u grupama. Razvrstavanje učenika po grupama. Svaka grupa dobija zadatak da istražuje privatnost odnosno zloupotrebu prava privatnosti na jednoj društvenoj mreži (Facebook; Twitter; YouTube; Snapchat; Instagram). Priprema seta pitanja koji će pomoći u analizi grupnog rada. Prezentacija rada i diskusija. Putem diskusije daje neophodna pojašnjenja, dopunjuje izneseno, rezimira odgovore, insistira na kritičkom promišljanju iznesenog. Traži da se iznesene ideje i stavovi potkrijepe argumentima i primjerima.	Dobijaju zadatke za rad u grupama i rad u paru; aktivno rade na njima. Zajednički izdvajaju ključne segmente privatnosti. Definišu pojmove prava na privatnost, pojmove zloupotrebe prava... Podstiču jedni druge da iznesu svoje stavove i zaključke o društvenoj mreži koju su istraživali; iznose veliki broj argumenata koji će doprinijeti kvalitetnijem kritičkom promišljanju prava na privatnost.
ZAVRŠNI DIO ČASA (10 MINUTA)	Sumira zajedno sa učenicima ključne pojmove i ideje. Daje zadatak svim grupama da pročitaju tekstove u odnosu na svaku	Izvode sintezu iznesenih i usvojenih ideja o novoj nastavnoj jedinici (pravo na privatnost [u uslovima

	mrežu, kao i da pripreme komentare na osnovu pročitano materijala.	globalizacije i društvenih mreža)).
	Daje učenicima individualne zadatke koji će doprinijeti analizi i razumijevanju predenog gradiva.	U skladu sa mogućnostima i afinitetima, učenici dobijaju zadatke i uputstva za rad (individualizacija nastave).

NASTAVA GRAĐANSKOG VASPITANJA – DEMOKRATIJA I DEMOKRATSKO ODLUČIVANJE (PRIPREMA 8)

ŠKOLA	
NASTAVNI PREDMET	GRAĐANSKO VASPITANJE
RAZRED	
NASTAVNIK	
NASTAVNA TEMA	Demokratija
NASTAVNA JEDINICA	Demokratija i demokratsko odlučivanje
TIP ČASA	Obrada novog gradiva
CILJ ČASA	Pomoći učenicima da razumiju činjenicu da je način donošenja odluka jedna od najvažnijih odlika demokratije.
OBRAZOVNI ZADACI	Osvješčivanje učenika o značaju pravila u funkcionisanju društvene zajednice. Razlikovanje demokratskog od nedemokratskog odlučivanja. Razlikovanje vidova demokratije (posredničke i neposredne). Ukazivanje na faktore koji određuju stepen demokratskiosti odlučivanja.
FUNKCIONALNI ZADACI	Učenici se osposobljavaju da razumiju gradivo i da uočavaju bitne segmente.
VASBITNI ZADACI	Razvoj svijesti o značaju demokratije i prava na odlučivanje.
ISHODI UČENJA	Učenici će moći da: uoče i jasno sagledaju karakteristike demokratskog društva; naprave distinkciju između neposredne i posredničke demokratije; prepoznaju faktore demokratskiosti prilikom pravljenja izbora.
OBLICI RADA	Frontalni, grupni i individualni rad.
NASTAVNE METODE	Metoda demonstracije, metoda razgovora, tekst-metoda
NASTAVNA SREDSTVA	Edukativni video-zapisi, tekstovi, udžbenik

KORELACIJA	Psihologija, filozofija	
LITERATURA I DODATNI MATERIJALI ZA NASTAVNIKE/UČENIKE		
NAPOMENE		
UVODNI DIO ČASA (10 MINUTA)	AKTIVNOSTI NASTAVNIKA Učenike uvodi u temu kojom će se baviti na času. Kao početni zadatak daje im nekoliko minuta da zamisle i opišu situaciju kada je za učenike završne godine planiran odlazak na ekskurziju. Teško je odgovoriti na svačije želje i odrediti mjesto ekskurzije. Postavlja pitanje učenicima kako bi oni riješili problem. Postoji nekoliko mogućih rješenja: 1. da direktor sam odluči ne pitajući nikoga; 2. da se odluka donese na sastanku sa nastavnicima, direktorom i dječacima; 3. da se odluka donese na sastanku sa nastavnicima, direktorom i djevojčicama; 4. da se odluka donese na sastanku sa nastavnicima, direktorom i svim učenicima (180 učenika iz 6 odjeljenja); 5. da se odluka donese na sastanku direktora, nastavnika i učeničkih predstavnika. Zamoli učenike da se izjasne o tome koja su od ovih rješenja (donesenih odluka) demokratska, a koja nijesu. Rezimira diskusiju i argumentuje odgovore. Izvodi zaključak o tome šta je neposredna demokratija (kada svi članovi grupe mogu neposredno da učestvuju u donošenju odluke), a šta predstavnička (kada u donošenju odluke učestvuju predstavnici).	AKTIVNOSTI UČENIKA Prate zadatke, prezentuju isplanirane i osmišljene situacije. Postavljaju pitanja jedni drugima (na koji način se donijela odluka), evidentiraju najzanimljivije i najjasnije odgovore. Analiziraju situacije i moguća rješenja. Rade analizu situacija i kritički promatraju pozitivne i negativne segmente svakog rješenja. Učestvuju u diskusiji i zajednički donose zaključke o tome šta je neposredna, a šta predstavnička demokratija.
GLAVNI DIO ČASA (25 MINUTA)	Prezentuje kratko zaduženja i plan rada na času.	Dobijaju zadatke za rad u grupama i rad u paru i aktivno rade na njima.

	Sumirajući prethodnu aktivnost, ističe uslove demokratičnosti odlučivanja. Naglašava da nije svaki izbor predstavnika ujedno demokratičan. Učenike dijeli u manje grupe (4-5 učenika), pa svakoj grupi predočava određene situacije koje se odnose na demokratičnost i izbor predstavnika. Sumira zajedno sa učenicima ključne pojmove i ideje prilikom analize zadatih situacija.	Zajednički izdvajaju ključne segmente proučavane tematike. Definišu pojmove demokratije i njenih elemenata i analiziraju različite situacije koje im prezentuje nastavnik. Podstiču jedni druge i iznose veliki broj argumenata, podstičući na taj način kritičnost, kreativnost i divergentno mišljenje.
ZAVRŠNI DIO ČASA (10 MINUTA)	Poziva predstavnike grupa da daju ocjene demokratičnosti datih situacija i da ih kratko obrazlože. Rezimira diskusiju i ističe da nema jednostavnog kriterijuma na osnovu kojeg bi se utvrdilo da li je neko odlučivanje demokratsko ili nije. Ističe se i značaj izbora predstavnika koji učestvuju prilikom odlučivanja.	Izvode sintezu iznesenih i usvojenih ideja u vezi sa novom nastavnom jedinicom.
	Dodjeljuje učenicima individualne zadatke koji će doprinijeti analizi i razumijevanju predenog gradiva.	U skladu sa mogućnostima i afinitetima, učenici dobijaju zadatke i uputstva za rad (individualizacija nastave).

NASTAVA ISTORIJE – „LIJEPA EPOHA“ (PRIPREMA 9)

ŠKOLA	
NASTAVNI PREDMET	ISTORIJA
RAZRED	Drugi
NASTAVNIK	
NASTAVNA TEMA	Evropa i svijet u drugoj polovini XIX i početkom XX vijeka
NASTAVNA JEDINICA	Političke ideje i ideologije: „lijepa epoha“ – kultura, nauka, tehnološki napredak, prosvjeta
TIP ČASA	Obrada novog gradiva
CILJ ČASA	Usvajanje znanja o idejama i ideologijama, kao i o vremenu napretka u nauci i kulturi.
OBRAZOVNI ZADACI	Osposobljavanje za prepoznavanje ideoloških stranputica i jednostranosti.

	Uočavanje osnovnih postulata ideoloških pravaca: liberalizma, konzervatizma, nacionalizma, rasizma, komunizma. Sticanje znanja o tehničkim i životnim postignućima krajem XIX i početkom XX vijeka.
FUNKCIONALNI ZADACI	Razvijanje sposobnosti za donošenje zaključaka. Osposobljavanje za jednostavnija istraživanja. Razvijanje osjetljivosti za probleme i sposobnost rješavanja problema; logičko i kritičko mišljenje.
VASPITNI ZADACI	Uvježbavanje izražavanja mišljenja. Razvijanje samostalnosti i kreativnosti u radu. Razvijanje sposobnosti kritičke (samo)procjene stavova.
ISHODI UČENJA	Učenici će moći da: navode osnovne karakteristike ideoloških pravaca – liberalizma, konzervatizma, nacionalizma, rasizma, komunizma; prave razliku između političkih pravaca, kao i u vremenskom kontekstu; kompariraju početnu ideju i njen razvoj u ideologiju; procjenjuju ideološke obrasce; upoređuju život prije i poslije pronalazaka i izuma s početka XX vijeka; argumentuju društvenu aktivnost velikih naučnih i umjetničkih umova.
OBLICI RADA	Frontalni i individualni rad.
NASTAVNE METODE	Dijaloška metoda, monološka metoda, tekst-metoda.
NASTAVNA SREDSTVA	Osnovna pomoćno-tehnička sredstva, istorijska karta, istorijski atlas.
KORELACIJA	
LITERATURA I DODATNI MATERIJALI ZA NASTAVNIKE/UČENIKE	

NAPOMENE		
UVODNI DIO ČASA (15 MINUTA)	AKTIVNOSTI NASTAVNIKA	AKTIVNOSTI UČENIKA
	Upućuje učenike u temu časa pružajući im osnovne smjernice. Postavlja pitanja; na primjer: „Da li vam se dopao Bertolučijev film <i>XX vijek</i>? Da li prepoznajete neke obrasce ponašanja danas?“ Da li biste voljeli da pogledate proročki film koji problematizuje dvadeset prvi vijek? Zbog čega? Pomaže učenicima da razumiju ključne pojmove (pomoću diskusije i analize). Pravi korelacije sa drugim predmetima.	Prate prezentacije nastavnika, izdvajaju ključne ideje filma <i>XX vijek</i>, postavljaju pitanja u grupama, prate i analiziraju odgovore, sintetizuju rečeno i izvode zaključke.
GLAVNI DIO ČASA (20 MINUTA)	Predočava osnovne karakteristike liberalizma, konzervatizma, nacionalizma i antisemitizma. Postavlja pitanja koja pomažu razumijevanju pravaca. Podstiče učenike i daje im zadatke – da istaknu dobre i loše strane tradicionalizma kao postulata konzervativne ideologije. Na sličan način pojašnjava ostale pravce i ideologije. Govori o značaju početka XX vijeka i procvata u nauci i kulturi. Navodi istaknute naučnike i izume koji su nastali krajem XIX i početkom XX vijeka; argumentuje izlaganje primjerima (npr. moderne Olimpijske igre, telefon, automobil, bicikl, avion...). Postavlja pitanje učenicima da pronađu zajedničke karakteristike svih ovih pronalazaka i pojava. Prati i podstiče aktivnosti učenika.	Predlažu asocijacije koje se vezuju za pravce (liberalizam, konzervativizam, nacionalizam, antisemitizam), slušaju odgovore i grupišu nova saznanja. Podstiču jedni druge i iznose veliki broj argumenata, ohrabrujući na taj način kritičnost, kreativnost i divergentno mišljenje. Rješavaju zadatke i diskutuju o rješenjima. Diskutuju o nauci i izumima XIX i XX vijeka. Izvode zaključke.

ZAVRŠNI DIO ČASA (10 MINUTA)	Dijalog nastavnika i učenika o proučavanoj problematici. Pitanjima stiže uvid u obim savladanog gradiva. Neka od pitanja: Koja ideološka načela se međusobno poništavaju? Zbog čega? U čemu je opasnost isključivosti jedne ideologije?...	Sinteza iznesenih i usvojenih ideja i dijalog sa nastavnikom u vezi sa novom nastavnom jedinicom.
	Zadaje učenicima domaće zadatke (diferencirane), koji će doprinijeti analizi i razumijevanju predenog gradiva.	Učenici postavljaju pitanja i rješavaju nejasnoće u vezi sa domaćim zadacima.

NASTAVA ISTORIJE – DOMINACIJA SILA OSOVINE 1939–1942. GODINE (PRIPREMA 10)

ŠKOLA	
NASTAVNI PREDMET	ISTORIJA
RAZRED	
NASTAVNIK	
NASTAVNA TEMA	Drugi svjetski rat
NASTAVNA JEDINICA	Dominacija sila Osovine 1939–1942.
TIP ČASA	Obrada novog gradiva
CILJ ČASA	Upoznavanje učenika sa najznačajnijim događajima i ratnim operacijama u II svjetskom ratu u periodu 1939–1942. godine.
OBRAZOVNI ZADACI	Učenici će razumjeti tematiku II svjetskog rata.
FUNKCIONALNI ZADACI	Učenici se osposobljavaju da razumiju dinamiku historijskih pojava i promjena.
VASPITNI ZADACI	Vježbanje kooperativnosti, podsticanje kritičkog mišljenja, kreativnosti i divergentnog mišljenja.
ISHODI UČENJA	Učenici će moći da: identifikuju uzroke i elemente II svjetskog rata; uoče dinamiku različitih historijskih pojava i promjena na historijskoj karti u pomenutom periodu; razumiju vremenski slijed događaja, procesa i tokova II svjetskog rata.
OBLICI RADA	Frontalni, grupni, individualni i rad u paru
NASTAVNE METODE	Dijaloško-monološka metoda, ilustrativno – demonstrativna metoda.
NASTAVNA SREDSTVA	Udžbenik, sveska, multimedijalni PDF
KORELACIJA	Geografija
LITERATURA I DODATNI MATERIJALI ZA NASTAVNIKE/UČENIKE	

NAPOMENE		
UVODNI DIO ČASA (10 MINUTA)	AKTIVNOSTI NASTAVNIKA	AKTIVNOSTI UČENIKA
	Sa učenicima vrši retrospektivu gradiva o totalitarnim političkim sistemima u Evropi. Obnavlja sa učenicima karakteristike političkih i društvenih prilika u međuratnom periodu.	Aktivno slušaju. Odgovaraju na pitanja, postavljaju pitanja, iznose svoje mišljenje, slušaju odgovore drugih učenika.
GLAVNI DIO ČASA (25 MINUTA)	Objašnjava ključne pojmove koji će se obrađivati ovom nastavnom temom (totalni rat, napad Njemačke na Poljsku...) Demonstrira pomoću multimedijalnog dodatka na istorijskoj karti ratne operacije u Zapadnoj Evropi 1940. godine. Objašnjava šta je Trojni pakt, a šta Atlantska povelja. Objasnjava šta je predstavljala operacija „Barbosa“, objašnjava ulogu SAD... Koristeći multimedijalni dodatak, učenicima prikazuje istorijske karte, fotografije i vizuelne istorijske izvore.	Analiziraju ključne elemente i teme, prate uputstva nastavnika, koriste istorijske i geografske karte, odgovaraju na pitanja, slušaju odgovore drugih. Analiziraju, prepričavaju, bilježe nepoznate pojmove i podatke, koriste multimedijalne i elektronske dodatke. Iznose svoja zapažanja, analiziraju i zaključuju.
ZAVRŠNI DIO ČASA (10 MINUTA)	Razvrstava učenike u odgovarajući broj grupa. Svaka od grupa dobija zadatak da analizira jedan segment obrađen na času.	Razmjenjuju i produkuju ideje, vrednuju tuđe ideje, analiziraju ih i sintetizuju. Predstavnik grupe (za svaku vrstu učenja posebno) prezentuje analize svoje grupe.
	Postavlja kratka pitanja u cilju obnavljanja naučenog gradiva. Učenicima dodjeljuje individualne zadatke, koji će doprinijeti analizi i razumijevanju pređenog gradiva.	Odgovaraju na pitanja. Iskazuju utiske u odnosu na predavanje, prate instrukcije nastavnika. U skladu sa mogućnostima i afinitetima, učenici dobijaju zadatke i uputstva za rad (individualizacija nastave).

KRITIČKO MIŠLJENJE – PROJEKTI (PRIMJER)

Vještine kritičkog mišljenja trebalo bi da obezbijedi učenicima osnovne životne vještine koje će im pomoći u postizanju akademskih izazova. Projektno učenje veoma je korisno za kvalitetnu realizaciju nastave koja će podstaći i promovisati kritičko mišljenje.

Predstavićemo interesantnu ilustraciju projektnog učenja građanskog vaspitanja temom *Građanin ili podanik – mehanizmi koji afirmišu i koji navode na strah*^{xxxiv}:

PREDMET	GRAĐANSKO VASPITANJE
Nastavna jedinica	Građanin ili podanik mehanizmi koji afirmišu i koji navode na strah
Ciljevi časa/projekta:	- uočavanje postojanja različitih uloga koje pojedinac ima u društvu; - produbljivanje učeničkog znanja o karakteristikama pojmova <i>građanin</i>, <i>podanik</i>; - podsticanje poštovanja i uvažavanja vrijednosnih orijentacija građanina u društvu; - razvijanje lične odgovornost za blagostanje zajednice kojoj se pripada.
Očekivani ishodi rada	Promišljanje o građaninu i podaniku u zajednicama.
	Projekat se realizuje u tri etape i planirana su tri ili četiri nastavna časa za realizaciju.

Ključni pojmovi planirani za obradu su:

- Građanin/ građanka
- Podanik/podanica
- Afirmacija
- Strah

UVODNI DIO

U uvodnom dijelu radi se na: potvrđivanju dosadašnjih saznanja o zadatim pojmovima, dopunjavanju saznanja, motivisanju učenika za rad, pripremama i instrukcijama za dalji rad.

Učenicima se zadaje opisna situacija, koju oni analiziraju i u odnosu na nju izgrađuju stavove o pojmovima koje treba da usvoje.

Jedna od predloženih aktivnosti bila bi da učenici prate segmente dokumentarnog filma 'Sloboda izražavanja'.

Učenici se potom motivišu da izraze svoje emocije u vezi sa emitovanim materijalom. Bivaju podstaknuti da pronađu što više asocijacija na slova iz pojma i da ga približe svojim trenutnim saznanjima. Npr. Građanin: G- govornjiv, R- radoznao, A- argumentovan i aktivan, N- nepokolebljiv i nenasilan, I – Informisan...^{xxxv}Uvodni dio završava se definisanjem pojmova.

GLAVNI DIO – PRIPREMA

Prepoznavanje i procjena, vrijednosti i posljedica ličnog slobodnog izražavanja. Argumentovanje i odbrana sopstvenog mišljenja putem aktivnog slušanja i kritičkog izražavanja. U ovom dijelu učenici dobijaju praktične zadatke koje sprovode na terenu, u lokalnoj zajednici. Prvi zadatak odnosi se na anketiranje sugrađana različitih struktura – u fokusu su moć, ugled i materijalni dohodak. Ukoliko je moguće (ako učenici imaju odgovarajuće vještine i predznanja), učenici upitnik konstruišu zajedno sa nastavnikom. U suprotnom, nastavnik im priprema gotov instrument. Zajedno sa nastavnikom koncipiraju i pravila ponašanja, kao i protokol izvođenja anketiranja na terenu.

Drugi zadatak predstavlja realnu situaciju i sprovođenje intervjua sa građanima, predstavnicima vlasti i stanarima. Tema kojom se bave može se uskladiti sa realnim situacijama u društvenoj zajednici. Npr. problem odlaganja otpada, problem zelenih površina, problem parkinga i slično.

Nastavnik, zajedno sa učenicima, treba da pripremi kompletnu proceduru sprovođenja intervjua (prilog opisane situacije, listu pitanja za razmišljanje, sve u vezi sa pripremom/pristupom, konkretna pitanja za intervju, odabir lica).

GLAVNI DIO – RAD NA TERENU I OBRADA REZULTATA

Učenici intervjuišu odabrane subjekte.

Dijele se u grupe, analiziraju, obrađuju dobijene podatke (koje kasnije prezentuju i klasifikuju u odnosu na strukturu ispitanika i njihove stavove i vrijednosti).

U plenumu diskutuju o rezultatima istraživanja i povezuju ih sa pojmom građanina. Određuju kompetencije građanina (npr. znanja, kompetencije, vrijednosti i poželjne stave). Navode i primjere iz prakse...

ZAVRŠNI DIO

Osposobljavanje učenika i jačanje učeničkih kompetencija za demokratsko građanstvo.

Učenicima se prezentuju različite nastavne situacije, opisuju se i daje im se vrijeme da ih kritički analiziraju. Otvaraju nova pitanja i pripremaju se za budući rad.

Nastavnik predlaže da se rad produbi – procjenom vezā i odnosa naučenih vrijednosti i stavova mladih u porodici i školi sa konformističkim stavom u društvu odnosno korišćenjem mnoštva načina promocije i prezentacije rada (mini-projekti, školske novine, volontiranje...). Slijedi evaluacija rada: učenici evaluiraju sopstveni rad i sumiraju rezultate do kojih su došli. Učenicima se može pripremiti i prilog u vezi sa osnovnim pojmovima koje su (na)učili i analizirali u okviru projekta.

LITERATURA

- ✚ Allen, M. (2004). *Smart thinking. Skills for critical understanding and writing*. Oxford: Oxford University Press.
- ✚ Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. (2001). *A Taxonomy for Learning, Teaching and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives: Complete Edition*. New York: Longman.
- ✚ Antić Janković, S., Gošović, R., Grahovac, V., Krnjaić, Z., Lazarević, D., Moskovljević, J., Pavlović Babić, D., Pešić, J., Plut, D. i Stepanović, I. (2007). *KulturaKRITIČKOG mišljenja*. Beograd: Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu i Centar za primenjenu psihologiju.
- ✚ Araya, M. & Elí A. (2020). "Critical Thinking for Civic Life in Elementary Education: Combining Storytelling and Thinking Tools". *Revista Educación*, 44 (2): 2215-2644.
- ✚ Baker, G. (2020). *Critical thinking*, eBook.
- ✚ Bakovljević, M. (1992). *Didaktika*. Beograd: Naučna knjiga.
- ✚ Bašić Sanja, Matijaš Tatjana, Nikić Ksenija (priredile). (2020). *Priručnik za nastavnike građanskog vaspitanja: Građanska učionica – učimo o ljudskim pravima, slobodi izražavanja i vladavini prava – 2020. godina*. Beograd: Građanske inicijative.
- ✚ Bloom, B. S. (1956). *Taxonomy of educational objectives; the classification of educational goals, by a committee of college and university examiners*. New York, Longmans.
- ✚ Bogonar, L. i Matijević, M. (2005). *Didaktika*. Zagreb: Školska knjiga.
- ✚ Browne, N. & Keeley, S. (2007). *Asking the Right Questions. A Guide to Critical Thinking*. Upper Saddle River, New Jersey: Pearson Education, Inc.
- ✚ Buchberger, I. (2012). *Kritičko mišljenje – priručnik kritičkog mišljenja, slušanja, čitanja i pisanja*. Rijeka: Udruga za razvoj visokoga školstva „Universitas“.
- ✚ Bugarski, N. (2018). *Projektna nastava i njena primena u nastavi prirodnih nauka u osnovnoj školi*. Diplomski rad. Novi sad: Univerzitet u Novom Sadu, dostupno na: [https://www.df.uns.ac.rs/wp-content/uploads/publikacije/natasa_bugarski_-_diplomski_rad_\(d-\).pdf](https://www.df.uns.ac.rs/wp-content/uploads/publikacije/natasa_bugarski_-_diplomski_rad_(d-).pdf).
- ✚ De Bono, E. (1985.) *Six Thinking Hats*, dostupno na <https://www.amazon.com/Six-Thinking-Hats-Edward-Bono/dp/0316178314>, pristupljeno 10. 5. 2022.
- ✚ Despotović, M., & Samurović, S. (1997). *Znanje i kritičko mišljenje u odraslom dobu*. Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta.
- ✚ Facione, P. A. (2010). *Critical thinking: what it is and why it counts*. Millbrae, CA: California Academic Press
- ✚ Filipović, N. (1981). *Didaktika I*. Sarajevo: Svjetlost – OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- ✚ Forum za slobodu odgoja. (2016). *Čitanje i pisanje za kritičko mišljenje: Priručnik za nastavnike – inovativne metode rada, učenja i poučavanja*. Slavonski Brod: Gimnazija „Matija Mesić“.
- ✚ Gelerstein, D., Río, R., Nussbaum, M., Chiuminatto, P., & López, X. (2016). "Designing and Implementing a Test for Measuring Critical Thinking in Primary School". *Thinking Skills and Creativity*, 20, 40–49.
- ✚ Gojkov, G. i Stojanović, A. (2014). „Kritičko mišljenje kao indikator kvalitetnog obrazovanja darovitih studenata“. U: (Gojkov i Stojanović, uredili). *Daroviti i kvalitet obrazovanja*. Vršac – Arad: Visoka škola strukovnih studija za vaspitače „Mihailo Palov“ i Universitatea de Vest „Aurel Vlaicu“.

- ✚ Krulj, R., Kačapor, S. i Kulić, R. (2003). *Pedagogija*. Beograd: Svet knjige.
- ✚ Laketa, N. i Vasilijević D. (2006). *Osnove didaktike*. Užice: Učiteljski fakultet.
- ✚ Mayer, R. & Alexander, P. (2011). *Handbook of Research on Learning and Instruction*. New York: Routledge.
- ✚ Mazer, J. P., Hunt S. K. & Kuznekoff, J. H. (2007). "Revising general education: assessing a critical thinking instructional model in the basic communication course". *The Journal of General Education*, 56 (3–4), 173–199.
- ✚ Mirkov, S. i Pešić, J. (2012). „Metakognitivni procesi u rešavanju problema: kritičko mišljenje kao deo stvaralačkog procesa“. U: Šefer, J. i Radišić, J. (ur.). *Stvaralaštvo, inicijativa i saradnja: implikacije za obrazovnu praksu, II deo* (267–288). Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- ✚ Mirkov, S. i Stokanić, D. (2015). „Podsticanje kritičkog mišljenja kod učenika: stavovi i aktivnosti nastavnika“. *Inovacije u nastavi*, XXVIII (1): 25–41.
- ✚ Najdanović, Tomić, J., Glamočak, S. i Bojičić, L. (uredili) (2020). *Škole za 21 vijek. Kritičko mišljenje i rešavanje problema u školi*. Beograd: Britanski savet.
- ✚ „Nastavni plan i program, predmeti i broj časova“. (2022). *Eurydice – teaching and learning in single-structure education*, dostupno na <https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice>, pristupljeno 26. 1. 2022.
- ✚ Parnell, K. & Meht, N. (2003). *Programmable Logic Design Quick Start Handbook*. Xilinx, Inc.
- ✚ Pešić, J. (2003). „Kritičko mišljenje između pomodarstva i promišljanja: ka teorijskom utemeljenju koncepta“. *Psihologija*, 36 (4), 411–423.
- ✚ Pešić, J. (2008). *Kritičko mišljenje – od logike do emancipatorne realnosti*. Beograd: Institut za psihologiju, Filozofski fakultet.
- ✚ Petrović, M. i Hoti, D. (2020). *Priručnik za projektnu nastavu i nastavu na daljinu*. Beograd: NALED.
- ✚ Prodanović, T. i Ničković, R. (1998). *Didaktika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- ✚ Provenzano, B. (2018.) *Project-Based Learning and the Research Paper*, dostupno na: <https://www.edutopia.org/article/project-based-learning-and-research-paper>, pristupljeno 25. 3. 2022.
- ✚ Steele, J., Kurtis, M, Temole, C. i Walter, S. (2001). *A framework for critical thinking across the curriculum-guidebook i Methods for promoting critical thinking-guidebook II*. New York: International Reading Association.
- ✚ Vilotijević, M. (2000). *Didaktika– organizacija nastave*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- ✚ Vlajković Bojić, V., Miladinović, N., Milijić Subić, D. i Milošević, I. (2021). *Priručnik za nastavnike – Naši učenici u svetu kritičkog mišljenja i medijske pismenosti*. Beograd: Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja i Ambasada Sjedinjenih Američkih Država u Beogradu.

Internet sajtovi sa kojih su preuzete fotografije:

- ✚ <https://smallbusinessify.com/how-to-develop-critical-thinking-skills/>, datum preuzimanja: 15. 6. 2022.
- ✚ <https://sellingenergy.com/faqs/>, datum preuzimanja: 15. 6. 2022.
- ✚ <https://thewell.unc.edu/2020/05/15/take-a-film-adventure/>, datum preuzimanja: 15. 6. 2022.

- <https://bs.eferit.com/kako-napraviti-beleske/>, datum preuzimanja: 15. 6. 2022.
- <https://philmckinney.com/brainstorming-for-fun-and-profit-5-tips-for-teams/>, datum preuzimanja: 15. 6. 2022.
- <https://www.slideshare.net/Goran59/kreativnost-ociglednostiformeradaunastavisaha1>, datum preuzimanja: 15. 6. 2022.
- http://www.efos.unios.hr/poduzetnistvo/wp-content/uploads/sites/206/2013/04/Poduzetni%C5%A1tvo_Debata.pdf, datum preuzimanja: 15. 6. 2022.
- <https://tatjanakovacev.files.wordpress.com/2013/05/6-sesira.pdf>, datum preuzimanja: 15. 6. 2022.

ⁱ Vidi: Buchberger, I. (2012). *Kritičko mišljenje – priručnik kritičkog mišljenja, slušanja, čitanja i pisanja*. Rijeka: Udruga za razvoj visokoga školstva „Universitas“.

ⁱⁱ Vidi: Pešić, J. (2008). *Kritičko mišljenje – od logike do emancipatorne realnosti*. Beograd: Institut za psihologiju, Filozofski fakultet.

ⁱⁱⁱ Vidi: Mirkov, S. i Stokanić, D. (2015). „Podsticanje kritičkog mišljenja kod učenika: stavovi i aktivnosti nastavnika“. *Inovacije u nastavi*, XXVIII (1): 25–41.

^{iv} Vidi: Baker, G. (2020). *Critical thinking*, eBook.

^v Vidi: Facione, P. A. (2010). *Critical thinking: what it is and why it counts*. Millbrae, CA: California Academic Press.

^{vi} Vidi: Antić Janković, S., Gošović, R., Grahovac, V., Krnjaić, Z., Lazarević, D., Moskovljević, J., Pavlović Babić, D., Pešić, J., Plut, D. i Stepanović, I. (2007). *Kultura kritičkog mišljenja*. Beograd: Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu i Centar za primenjenu psihologiju.

^{vii} Vidi: Steele, J., Kurtis, M, Temole, C. I Walter, S. (2001). *A framework for critical thinking across the curriculum–guidebook i Methods for promoting critical thinking–guidebook II*. New York: International Reading Association.

^{viii} Vidi: Vlajković Bojić, V., Miladinović, N, Milijić Subić, D. i Milošević, I. (2021). *Priručnik za nastavnike – Naši učenici u svetu kritičkog mišljenja i medijske pismenosti*. Beograd: Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja i Ambasada Sjedinjenih Američkih Država u Beogradu.

^{ix} Vidi: Mazer, J. P., Hunt S. K. & Kuznekoff, J. H. (2007). "Revising general education: assessing a critical thinking instructional model in the basic communication course". *The Journal of General Education*, 56 (3–4), 173– 199. i Mirkov, S. i Stokanić, D. (2015). Podsticanje kritičkog mišljenja kod učenika: stavovi i aktivnosti nastavnika. *Inovacije u nastavi*, XXVIII (1): 25–41.

^x Vidi: Pešić, J. (2008). *Kritičko mišljenje – od logike do emancipatorne realnosti*. Beograd: Institut za psihologiju, Filozofski fakultet.

^{xi} Vidi: Mirkov, S. i Pešić, J. (2012). „Metakognitivni procesi u rešavanju problema: kritičko mišljenje kao deo stvaralačkog procesa“. U: Šefer, J. i Radišić, J. (ur.). *Stvaralaštvo, inicijativa i saradnja: implikacije za obrazovnu praksu, II deo* (267–288). Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.

^{xii} Blumova taksonomija (2022). Preuzeta sa:

http://www.odu.edu/educ/roverbau/Bloom/blooms_taxonomy.htm, datum preuzimanja 10. 4. 2022.

^{xiii} Vidi: Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. (2001). *A Taxonomy for Learning, Teaching and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives: Complete Edition*. New York: Longman.

^{xiv} Ovu informaciju je priredila Mary Forehand sa Univerziteta Džordžija, nalazi su dostupni na sajtu: http://projects.coe.uga.edu/epltt/index.php?title=Bloom%27s_Taxonomy#end6 What Are Critical Thinking Skills? Litlink.ket.org Litlink.ket.org a PBS Literacy link, provides a different look at critical thinking skills.

^{xv} Vidi: Gelerstein, D., Río, R., Nussbaum, M., Chiuminatto, P., & López, X. (2016). "Designing and Implementing a Test for Measuring Critical Thinking in Primary School." *Thinking Skills and Creativity*, 20, 40–49.)

^{xvii} Pitanja su adaptirana u odnosu na predložena pitanja sa [plathorme: The Right Question Institute \(RQI\) www.worksheetplace.com](http://www.worksheetplace.com)

^{xviii} Vidi: Filipović, N. (1981). *Didaktika I*. Sarajevo: Svjetlost – OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

^{xix} Vidi: Vlajković Bojić, V., Miladinović, N, Milijić Subić, D. i Milošević, I. (2021). *Priručnik za nastavnike – Naši učenici u svetu kritičkog mišljenja i medijske pismenosti*. Beograd: Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja i Ambasada Sjedinjenih Američkih Država u Beogradu.

^{xx} Vidi: Vilotijević, M. (2000). *Didaktika- Organizacija nastave*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

^{xxi} Vidi: Vlajković Bojić, V., Miladinović, N, Milijić Subić, D. i Milošević, I. (2021). *Priručnik za nastavnike – Naši učenici u svetu kritičkog mišljenja i medijske pismenosti*. Beograd: Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja i Ambasada Sjedinjenih Američkih Država u Beogradu

^{xxii} Vidi: Vlajković Bojić, V., Miladinović, N, Milijić Subić, D. i Milošević, I. (2021). *Priručnik za nastavnike – Naši učenici u svetu kritičkog mišljenja i medijske pismenosti*. Beograd: Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja i Ambasada Sjedinjenih Američkih Država u Beogradu.

^{xxiii} Vidi: Vlajković Bojić, V., Miladinović, N, Milijić Subić, D. i Milošević, I. (2021). *Priručnik za nastavnike – Naši učenici u svetu kritičkog mišljenja i medijske pismenosti*. Beograd: Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja i Ambasada Sjedinjenih Američkih Država u Beogradu.

^{xxiv} Vidi: Filipović, N. (1981). *Didaktika I*. Sarajevo: Svjetlost – OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

^{xxv} Vidi: Forum za slobodu odgoja. (2016). *Čitanje i pisanje za kritičko mišljenje: Priručnik za nastavnike – inovativne metode rada, učenja i poučavanja*. Slavonski Brod: Gimnazija „Matija Mesić“.

^{xxvi} De Bono, E. (1985.) Six Thinking Hats, <https://www.amazon.com/Six-Thinking-Hats-Edward-Bono/dp/0316178314>, <https://www.debonogroup.com/services/core-programs/six-thinking-hats/>

^{xxvii} Vidi: Vlajković Bojić, V., Miladinović, N, Milijić Subić, D. i Milošević, I. (2021). *Priručnik za nastavnike – Naši učenici u svetu kritičkog mišljenja i medijske pismenosti*. Beograd: Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja i Ambasada Sjedinjenih Američkih Država u Beogradu.

^{xxviii} Vidi: Despotović, M., & Samurović, S. (1997). *Znanje i kritičko mišljenje u odraslom dobu*. Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta.

^{xxix} Vidi: Vlajković Bojić, V., Miladinović, N, Milijić Subić, D. i Milošević, I. (2021). *Priručnik za nastavnike – naši učenici u svetu kritičkog mišljenja i medijske pismenosti*. Beograd: Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja i Ambasada Sjedinjenih Američkih Država u Beogradu

^{xxx} Vidi: Petrović, M. i Hoti, D. (2020). *Priručnik za projektnu nastavu i nastavu na daljinu*. Beograd: NALE.

^{xxxi} Bugarski, N. (2018). *Projektna nastava i njena primena u nastavi prirodnih nauka u osnovnoj školi* Diplomski rad. Novi sad: UNIVERZITET U NOVOM SADU, dostupno na: [https://www.df.uns.ac.rs/wp-content/uploads/publikacije/natasa_bugarski_-_diplomski_rad_\(d-\).pdf](https://www.df.uns.ac.rs/wp-content/uploads/publikacije/natasa_bugarski_-_diplomski_rad_(d-).pdf).

^{xxxii} Više u: Forum za slobodu odgoja. (2016). *Čitanje i pisanje za kritičko mišljenje: priručnik za nastavnike – inovativne metode rada, učenja i poučavanja*. Slavonski Brod: Gimnazija „Matija Mesić“.

^{xxxiii} Više u: Forum za slobodu odgoja. (2016). *Čitanje i pisanje za kritičko mišljenje: priručnik za nastavnike – inovativne metode rada, učenja i poučavanja*. Slavonski Brod: Gimnazija „Matija Mesić“.

^{xxxiv} Primjer preuzet i adaptiran iz: *Priručnik za nastavnike građanskog vaspitanja: Građanska učionica – učimo o ljudskim pravima, slobodi izražavanja i vladavini prava – 2020. godina*

^{xxxv} Primjer preuzet i adaptiran iz: *Priručnik za nastavnike građanskog vaspitanja: Građanska učionica – učimo o ljudskim pravima, slobodi izražavanja i vladavini prava – 2020. godina*.